

Dr. J. JAKONČIČ

ZGODOVINA SREDNJEGA VEKA

Dr. J. JAKONČIČ

ZGODOVINA SREDNJEGA VEKA

Razmnoženo
za slov. srednje šole

PRIPOMBA

Srednji vek sega od preseljevanja narodov do odkritja Amerike, to je od konca 4. stol. po Kr. do leta 1492. Ta vek ni bogat pomembnih dogodkov razen ob svojem začetku (preseljevanje narodov, ki je popolnoma sprevrglo obstoječi zemljepisni red v Evropi) in pa ob svojem koncu (odkritje Amerike in iznajdbe). Novi vek pa je mnogo bolj bogat in pomemben; zato je tej knjigi, ki bi morala obravnavati le srednji vek, dodana še prva doba novega veka (od leta 1492 do 1648), ker bi bila sicer tvarina novega veka preobširna za eno šolsko leto.

SREDNJI VEK

U V O D

Obširno rimsko cesarstvo, ki se je začelo z Avgustom in je obsegalo večji del tedaj poznanelega sveta, se je po smrti Teodozija Velikega razdelilo na dvoje: Vzhodno cesarstvo s prestolico v Carigradu (Konstantinoplu) ter Zapadno cesarstvo s sedežom v Milanu.

Prvo se je rešilo pred barbarскими vdori in je lahko preživelo še tisoč let (do 1453); drugo pa je zaradi vpadov barbarov od vseh strani izgubilo vse province, se skrčilo tako na samo Italijo in se končalo z zasedbo Italije po Herulih, ki so pod Odoakrovim vodstvom odstavili zadnjega cesarja Romula Avgustula (476).

S to letnico se zaključí rimska zgodovina oziroma stari vek in se začénja srednji vek, ki se imenuje tako, ker obravnava zgodovinske dogodke v času med razpadajočo staro kulturo in civilizacijo ter moderno, ki se pojavlja približno ob času odkritja Amerike (1492).

Srednji vek je torej doba, ki obsega nad 1000 let. V tej dobi se vrši počasna a trajna preobrazba propadajoče rimske civilizacije po barbarih, ki so poplavili vse rimsko ozemlje, in po krščanstvu. Rimljani so vojaško propadli,

zato ne morejo več vsiljevati in narekovati drugim narodom svoje kulture in civilizacije. Ti imata kljub temu velik vpliv na zmagovite barbare, ki se s časom z njima prepojijo, zlasti pod vplivom krščanstva, tako da iz premagancev in zmagovalcev nastane eno ljudstvo tako v bivših provincah kakor v Italiji sami. Srednji vek torej ni samo doba propadanja in mračnjaštva, ampak tudi preosnove in priprave na moderno krščansko kulturo, ker sta Cerkev in krščanska vera odločujoče posegla ne samo v duhovno, ampak tudi v socialno-politično življenje.

PRESELJEVANJE NARODOV, VPADI BARBAROV NA RIMSKO OZEMLJE IN NOVE DRŽAVNE TVORBE

Barbari izven rimskega ozemlja so se delili v razna plemena. Sarmati in Alani so bili slovanskega plemena; Huni in Madžari mongolskega; Tevktoni in Goti germanskega.

Najvažnejše za zgodovino srednjega veka je germansko pleme.

Vsi narodi tega plemena so si bili podobni. Ljudje so bili visoke postave, svetlih las in modrih oči, bele polti in rdečih lic. Oblačili so živalske kože in se hranili z divjim sadjem, lovom in plenom. Bili so zelo bojeviti, nagnjeni k jezi in kamor so prišli, so vse uničili (furor teutonicus).

Delili so se v svobodne in nesvobodne. Osnovna družabna celica je bila pri njih družina, višja pa občina in stotnija. Več občin

skupaj je tvorilo tako zvani "Gau" (župa). Ob mladi luni so se zbirali v narodne skupščine, kjer so odločevali o vojni in miru ter volili vojvode in župne grofe. Sodbe je izrekal sodnik, skupščina pa jih je potrjevala. V navadi je bila krvna osveta in božja sodba.

Verovali so v več bogov. Najvišji je bil Votan, stvarnik neba in zemlje. Donar je bil bog groma; Fraja - boginja lova in ljubezni; Frika - zaščitnica poroke; Loe - bog ognja. Valkire so bile bojne device, ki so na brzih konjih peljale padle junake v Valhala, german-ska nebesa večnega veselja in miru. Bogove so častili na prostem kakor Slovani.

Tevktoni so se delili še v Franke, ki so prebivali na levem bregu Rena, v Sakse, Angle, Alemanc, Burgunde, Langobarde, Vandale, ki so živeli med Renom, Elbo in Severnim morjem in v Skandinaviji, ter Herule, ki so živeli ob Baltiškem morju. Goti so se zopet delili v Vizigote (ali Zapadne Gote), ki so bili nastanjeni vzhodno od Donave, in v Ostrogote (ali Vzhodne Gote), ki so živeli ob obalah Črnega morja.

Tako zvano "preseljevanje narodov" se je pričelo s pritiskom Hunov, ki so živeli v azijskih nižinah in v vzhodni Rusiji, proti jugozapadu, ob koncu 4. stoletja po Kr. Pod tem sunkom so vpadli na rimsko ozemlje najprej Vizigoti, ki so prekoračili Donavo, se pod vodstvom svojega kralja Alariha odpravili v Italijo, leta 410 opustošili Rim in pod vodstvom Ataulfa odšli v južno Francijo in Španijo, kjer so ustanovili "Zahodno gotsko državo".

ki se je vzdržala do leta 711, to je do arabskega navala.

Še pred Zahodnimi Goti se je iz severne Nemčije preseljeval na Pirinejski polotok neki drugi narod: Vandali. Vizigoti so potisnili Vandale na jug in ti so se preselili v Severno Afriko, kjer so leta 429 ustanovili pod vodstvom kralja Genzeriha svojo državo na ozemlju, kjer je bila nekdanj Kartagina. Pečali so se z gusarstvom na morju in ropali po obalah Sicilije in Italije. Leta 455 so zasedli Rim in ga strašno izropali - "vandalizem". Ta državna tvorba se je ohranila, dokler je ni Bizanc leta 534 popolnoma premagal

Okrog polovice 5. stol. so se Huni preseljevali z vzhoda čez ogrsko nižino in današnjo Nemčijo v Galijo; a na Katalaunskem polju so leta 451 trčili na rimsko vojsko, ki je Hune premagala. Naslednje leto je hunski kralj Atila vdrl čez naše kraje v Italijo in spotoma razrušil Oglej (Aquilea), čigar prebivalstvo je zbežalo na lagune in ustanovilo mesto Benetke (Venezia). Rim se je rešil na prošnjo papeža Leona I. Po Atilovi smrti leta 453 je njegova država razpadla in hunski narod je izginil iz zgodovine.

Četrti sunek na zapad so izvršili Heruli pod vodstvom svojega kralja Odoakra.

Barbari, ki so do tedaj vpadli v Italijo z Alarihom, Genzerihom in Atilo niso imeli drugih ciljev, kakor da bi plenili. Odoaker pa se je s svojimi Heruli nastanil v Italiji, po-

tem ko je leta 476 odstavil zadnjega rimskega cesarja Romula Augustula. Ni se nazival kralja, ampak samo patricija, to je cesarskega namestnika. Takoj po vdoru v Italijo je namreč poslal v Carigrad poslance k cesarju z izjavo, da priznava njegovo oblast tudi nad Italijo, in s prošnjo, naj mu cesar podeli naslov patricija.

Z Odoakrom se začenjajo rimsko-germanska kraljestva, t.j. kraljestva ustanovljena od Germanov na bivšem rimskem ozemlju.

Odoaker je bil moder in previden vladar; spoštoval je rimske šege in zakone, izbral si za prestolico Ravenno, ki je postala eno izmed najvažnejših mest v Italiji. Čeprav je bil po veri Arijec (Arijci so verovali v Boga Očeta, a so zanikali Kristusovo božanstvo), torej heretik, je branil katoliško Cerkev in papeža. Po običaju barbarskih vojskovodij je zaplenil eno tretjino zavojevane zemlje in jo razdelil med svoje vojake. Zato si je osovražil rimsko prebivalstvo, ki se je obrnilo na cesarja v Carigrad s prošnjo, naj ga reši barbarskega patricija.

Cesar Zenon, ki se je smatral za zakonitega vladarja tudi nad Zahodom, je spodbudil Teodorika, kralja Ostrogotov, ki so tedaj živeli ob spodnji Donavi, naj vdre v Italijo in jo zasede.

Teodoriku, ki je preživel svojo mladost na carigrajskem dvoru kot talec in se navzel rimske kulture, je predlog ugajal, zlasti ker je težko zadrževal v svojih mejah bojaželjno ljud-

stvo. Prekoračil je torej z vsem svojim ljudstvom in živino Julijske Alpe. Odoaker se mu je zoperstavil na Soči, pri Veroni in ob Addi, a premagan se je umaknil v Ravenna, kjer se je po treh letih obleganja predal Teodoriku, ki mu je obljubil, da ga pusti pri življenju. V resnici pa ga je čez nekaj časa povabil na pojedino, kjer ga je zavrato umoril in s tem omadeževal svojo čast (493).

Ko je Teodorik zavladal nad Italijo, je po Odoakrovem zgledu dovolil Rimljanom, da so živeli po svojih šegah in zakonih, da so sodelovali v civilni upravi, a Gotom samim je prepustil rabo orožja in obrambo države.

Nasprotno kakor Odoaker pa Teodorik ni vladal kot patricij (namestnik) vzhodnega cesarja, ampak kot samostojen vladar. Čeprav je bil tudi on Arijec, je bil naklonjen katoličanom in je izmed njih izbral za svetovalce Simaha, kateremu je poveril predsedstvo senata, Severina Boecija, znamenitega filozofa, in Kasijodora. S svojo umerjeno vlado je skušal doseči sožitje in slogo med Rimljani in Goti. V ta namen je izdal tudi zbirko zakonov, Edikt. S tem Ediktom je hotel urediti odnošaje med obema narodoma.

To mirno sožitje pa ni bilo mogoče, ker sta bili ljudstvi preveč različni po plemenu, običajih, kulturi in veri in zlasti še, ker so Goti večkrat izrabljali orožje in tlačili Rimljane.

Vladal je dobro 30 let, skrbel je za poljedelstvo, za obnovitev starih rimskih poslopij in za gradnjo novih, zlasti v Paviji, Ra-

venni in Veroni. V Ravenni občudujemo še danes cerkev sv. Apollinara in Classe, bogato mozaikov in stebrov, prenešenih iz Carigrada, ter ostanke njegove prekrasne palače.

Pospeševal je leposlovno delovanje, čeprav je bil sam nepismen. Bil je moder in največji izmed rimsko-barbarskih vladarjev.

Zadnja leta je opazil, da Rimljani težko prenašajo njegovo oblast in da bi raje prišli zopet pod oblast vzhodnega cesarstva. Ker je videl, da se niso uresničile njegove sanje, da bi spojil v en narod Gote in Rimljane, je postal tako sumničen, da je mislil, da je od povsod obdan od sovražnikov. Zato je postal krut in dal usmrtiti celo Albina, predsednika senata.

Severin Boecij se je postavil v njegovo obrambo in se je drznil reči kralju, da on sam in ves senat se izjavljajo krive kakor Albin, če je zločin želeti prejšnjo svobodo. Zaradi tolike drznosti je Teodorik vrgel Boecija v ječo, kjer je v pričakovanju smrti spisal znamenito delo "De consolatione philosophiae". Iz istega razloga je dal usmrtiti tudi Simaha. Znamenita njegova žrtev je bil tudi papež Ivan I.

Teodorik je umrl v Ravenni leta 526, star 74 let, in je pokopan v veličastnem mavzoleju, katerega je dal sam zgraditi po zgledu rimskih cesarjev.

Sledila mu je hči Amalasunta, ki si je pridružila na prestol bratranca Teodata, ki pa jo je dal zadaviti, da je lahko sam zavladal. Z njim se začne propad Ostrogotskega kralje-

stva, ker je carigrajski cesar Justinijan poslal v Italijo proti Ostrogotom vojsko pod poveljstvom Belizarja, zmagovitega nad Vandali v Afriki, ki je zasedel Rim in večji del polotoka. Vojno je zaključil cesarjev poveljnik Narsetes, ki je zasedel vso Italijo. Tako se je leta 553 končalo Ostrogotsko kraljestvo v Italiji, ki je trajalo 64 let.

ooo

SLOVANI

Po razpadu Hunske države so se začeli seliti Slovani. En del se je obrnil proti Labi, drugi del pa na jugozapad.

Prvotna domovina Slovanov je bila onstran Karpatov, v sedanji Poljski in zapadni Rusiji, kjer se razprostirajo velike ravnine z mnogimi tekočimi vodami, močvirji in velikimi gozdovi. Slovani se niso selili pod mogočnimi kralji kakor germanski narodi, ampak polagoma kot gruče poljedelcev in živinorejcev v bratstvih in plemenih. Prvotne prebivalce so premagali in jim jemali zemljo. Niso poznali velikih mest, ustvarjali so le majhne naselbine, čestokrat v obliki podkve. Živel so preprosto in so bili zelo gostoljubni. Ljubili so družinsko življenje, petje, ples in godbo.

Osnovna družabna celica pri Slovanih je bila rodbina-zadruga, ki je imela zemljo in ve-

liko živine. Kadar se je rodbina povečala, se je del zadrūge preselil in si ustanovil nov dom. Več zadrug skupaj se je imenovalo bratstvo, več bratstev pa pleme. Ozemlje, na katerem je živel pleme, se je imenovalo župa, poglavar plemena je bil župan, ki je bil istočasno tudi vojskovodja, sodnik in duhovnik. V vojnem času si je več plemen izvolilo skupnega vajvodo, katerega oblast je prenehala, takoj ko je minila vojna nevarnost.

O veri starih Slovanov vemo zelo malo. Najvišji bog je bil Perun, bog groma in strele. Morana je bila boginja zime in smrti. Daždbog je bil bog sonca, Vesna boginja pomladi, Živa boginja zdravja, Lađa boginja lepote in ljubezni, Veles bog živine, Radegost bog gostoljubja, itd. Bogove so delili v dobre in zle; zle so imenovali bese ali črte. Poznali so tudi nižja božanstva: vile rojenice, škrate. Bogove so častili na prostem pod drevesi, kjer so starešine opravljali daritve. Glavni praznik je bil o pomladnem enakomočju; kadar je stalo sonce najvišje, so zažigali kresove. Slovani so verovali v posmrtno življenje. Mrtvece so pokopavali ali sežigali.

PRVE SLOVANSKE DRŽAVNE TVORBE

Po odhodu Langobardov v Italijo (568) so južni Slovani, ki so se bili že prej naselili na Balkanskem polotoku, začeli prodirati proti Vzhodnim Alpam in ob koncu 6. stol. so prišli do furlanske ravnine in do izvirov rek Mure in

Drave. Sredi 7. stol. se je preseljevanje južnih Slovanov končalo.

Leta 623 je junak Samo zbral okrog sebe slovenske rodove, ki so prebivali ob Labi, Moravi, Savi in Jadranu. Udaril je z njimi na Obre, ki jih je premagal, in rešil Slovane krutega obrskega jarma. Pozneje se je vojskoval tudi s Franki, katere je tudi premagal. Vladal je 35 let. Po njegovi smrti je slovanska zvezna država razpadla. Slovence so si zopet podjarmili Obri, le v Karantaniji so živeli približno 150 let svobodno pod domačimi knezi.

Sredi 8. stol. je v Karantaniji vladal knez Borut. Ko so ga leta 748 zopet napadli Obri, je v tej stiski poklical na pomoč Bavarce. Ti so mu v boju pomagali, v zahvalo pa so jih morali Karantanci priznati kot svoje vrhovne gospodarje; tako so Slovenci v Karantaniji izgubili samostojnost in prišli pod nemško nadoblast, pod katero so ostali skoraj 1200 let.

Naslednje leto so Franki podvrgli Bavarce in z njimi so tudi karantanski Slovenci prišli pod frankovsko nadoblast.

Po Borutovi smrti je postal knez njegov sin Gorazd in temu je sledil Hotimir. Oba sta bila vzgojena na Bavarskem. Goreče sta med svojim ljudstvom širila krščansko vero. Solnograški škof Virgil, ki je bil Irec po rodu in je širil krščanstvo z božjo besedo in milostjo (ne z mečem in nasiljem), je poslal med Slovence škofa Modesta, ki je krščeval ljudi in ustanavljal cerkve. Po Hotimirjevi

smrti so se poganski Slovenci uprli, izgnali iz dežele krščanskega kneza Valtunka in vse duhovnike, podrli cerkve in več let gospodarili v deželi. Begunci so prosili pomoči pri Bavarcih, ki so vdrli v deželo in v hudem boju porazili pogane (772)(glej Prešernov "Krst pri Savici"!). Po zmagi kristjanov je spet zavladal Valtunk in vsa Karantanija se je pokristjaniła. K temu je veliko pripomogel tudi oglejski patriarh Pavlin II, ki je prišel med Slovence.

V tem času je v Frankovski državi zavladal mogočen vladar, Karel Veliki. Ta kralj je po zmagi nad Langobardi in upornimi Bavarci združil v svoji državi skoraj vse slovensko ozemlje od Jadrana do Donave (788). Ker se mu Slovenci niso upirali, jim je pustil domače vojvode.

Domači slovenski vojvode so bili izvoljeni po starem narodnem obredu od vsega prebivalstva na Gospodsvetskem polju in so stolovali v Krnskem gradu na Senturški gori.

Umeščanje novega kneza na knežji stol ali kamen se je vršilo s posebno slovesnostjo. Ohranil se nam je obred ustoličenja, ki nam ga zgodopisci takole opisujejo:

Proti severu od Celovca se razprostira ozka ravnina, Gospodsvetsko polje. Na zahodni strani te ravnine, ob vznožju Šenturške gore, pa stoji vas Krnski grad, kjer se še poznajo sledovi starodavnega gradu koroških vojvod. V bližini tega gradu je cerkev sv. Petra. Za njo

je stal nekdam napol v zemlji zgornji del rimskega stebra, ki so ga imenovali knežji stolec ali knežji kamen.

Tisti dan, ko je imel vojvoda biti umeščen, je sedel na ta kamen svoboden kmet. Njega pa so obdajale neštete množice ljudstva, pričakujoč novega vojvodo. Ta se je približal s sijajnim spremstvom, slavnostno napravljen, a preden je prišel h knežjemu kamnu, je moral odložiti praznjo obleko in nadeti kmetiško nošo: suktnjo, hlače in plašč iz sivega sukna, trde kmetiške čevlje in siv klobuk. V levo roko je vzel palico, z desno pa je vodil na vrvi dvoje živali, lisastega vola in lisasto kobilu, ki se še nista rabila za vprego. Tako opravljen se je bližal kamnu.

Ko je kmet zagledal bližajočega se vojvodo, je zaklical v slovenskem jeziku:

"Kdo je tisti, ki se tamkaj približuje?"

Ljudstvo mu odgovori:

"Deželni knez je."

Dalje vpraša kmet:

"Je li pravičen sodnik? Ali mu je mar blagor domovine? Je li svobodnega stanu? Je li častilec in varih prave vere?"

"Je in bode vedno!" mu odgovori ljudstvo.

Zopet povzame kmet:

"Pa s kakšno pravico me more pregnati s tega sedeža?"

"Odkupil ti ga bo s šestdesetimi vinarji⁺⁾ , z lisastimi živalmi in z obleko, ki jo ima, in tvojo hišo bo oprostil vseh davkov."

+) Vinar je stotinka krone, starega avstrijskega denarja.

Nato je kmet kneza lahko udaril na lice, vzela vola in kobilu in se umaknil s kamna. A knez je sedel nanj, mahnil z mečem proti vsem štirim stranem sveta in je obljubil, da hoče biti ljudstvu pravičen sodnik. Potem je še izpil iz kmečkega klobuka požirek vode v znamenje, da se hoče zadovoljiti s tem, kar mu nudi domača zemlja, in da hoče biti trezen.

Tako je opisan obred. Iz tega obreda povzamemo sledeče:

Knez je bil pri Slovencih le prvi med starešinami in je prejel svojo oblast iz rok preprostega ljudstva, čigar zastopnik je bil kmet na knežjem kamnu.

Zadnji domači knezi so bili Inko, Pribislav, Semika, Stojmir in Edgar. Leta 820 je karantanska samostojnost padla, čeprav so kneze formalno nameščali na Gosposvetskem polju še do leta 1414.

BIZANTINSKA NADOBLAST

(553 - 568)

Italija, ki je bila v najboljših časih središče obširnega cesarstva, je leta 553 postala navadna provinca Vzhodnega rimskega cesarstva s središčem v Bizancu. Vzhodno rimsko cesarstvo je v tem času obsegalo še Balkanski polotok, Malo Azijo, Sirijo, Egipt in Severno Afriko.

V Bizancu je v tem času vladal veliki ce-

sar Justinijan (527 - 565), ki je obnovil oblast cesarstva nad delom Zapada s tem, da je uničil barbarska kraljestva Vandalov v Afriki in Ostrogotov v Italiji.

Trajne vrednosti nam ostane njegova zbirka zakonov, Corpus iuris civilis, ki vsebuje vse osnove rimskega prava in ki je še danes podlaga zakonodaj vseh civiliziranih narodov.

Dal je zgraditi dve prekrasni baziliki: Sv. Sofijo v Carigradu, ki je bila največje krščansko svetišče na Vzhodu (danes spremenjena v muslimansko mošejo) in baziliko sv. Vitala v Ravenni, obe okrašeni v notranjosti z mozaiki.

Čeprav je bil Justinijan velik kot cesar, se je kot človek izkazal slabiča, ker se je puščal slepiti od dvorskih prilizovalcev in zlasti od žene, ki je imela nanj velik in večkrat škodljiv vpliv.

Italiji je vladal po vojskovodji, ki je nosil naslov patricija in pozneje eksarha s sedežem v Ravenni.

Bizantinska oblast v Italiji kljub temu ni bila nič boljša od gotske zaradi grabežljivosti bizantinskih funkcionarjev in brezbržnosti oddaljenega cesarja. To je bila ena izmed najbolj žalostnih dob za Italijo. Mesta in vasi so bila oplenjena ali uničena zaradi vpadov barbarov in dolgotrajnih vojn, čemur so se pridružile še poplave, potresi in kuga. Povsod sta vladali beda in obup.

V teh razmerah so pričeli nastajati v samotnih krajih samostani, kamor so se zatekli možje, ki so se želeli znebiti vsega zla, ki

je mučilo Italijo, da bi se tam v miru posvetili molitvi in delu.

Najznamenitejši ustanovitelj samostanov je bil sv. Benedikt iz Norcije, ki je na Montecassino ustanovil prvi samostan za Zapadu. Benediktinski red se je kmalu razširil po vsem Zapadu in povsod so se začeli dvigati samostani. Ti so bili v srednjem veku žarišče kulture, v njih so redovniki prepisovali knjige, študirali in delali. Benediktinsko geslo je bilo: Ora et labora!

LANGOBARDSKA NADOBLAST

(568 - 774)

Bizantinci so vladali v Italiji samo 25 let, ker je novo barbarsko ljudstvo, Langobardi, pod poveljstvom svojega kralja Alboina, vdrlo v Italijo. To je zadnji važni sunek v preseljevanju narodov z vzhoda proti zapadu.

Langobardi so bili germanskega plemena. V 5. stol. so se naselili v ogrski nižini, kjer so uničili kraljestvo Gepidov in postali arijci. Zaradi privlačnosti italijanskega podnebja in rodovitnosti zemlje so leta 568 vpadli čez naše kraje, zasedli severno Italijo in ustanovili v Padski nižini neodvisno državo s sedežem v Paviji.

Zgodovinar Pavel Diakon, ki je kako stoletje kasneje v samostanu Montecassino opisal zgodovino Langobardov, pripoveduje, da se je Alboin zaklel, da bo vse prebivalce Pavije po-

Kralj, ker so se mu ostro upirali. Ko se je pa mesto vdalo, se mu je konj ob vstopu v mesto zgrudil mrtev na tla. Alboinov oproda je kralju svetoval, naj opusti zlonamerno dejanje, češ da je to znak božji. Prestrašen je Alboin premagancem prizanesel.

Pripoveduje še Pavel Diakon, da je Alboin vinjen na neki pojedini v Veroni ukazal ženi Rozmundi, naj pije iz črepinje svojega očeta, kralja Gepidov, katerega je bil on sam umoril. Užaljena Rozmunda ga je kasneje zavrtno umorila po oprodu Elmikiju, s katerim se je potem poročila. Oba zarotnika sta se iz strahu pred maščevanjem Langobardov zatekla k bizantinskemu eksarhu v Ravenno. Tu je Rozmunda hotela zastrupiti Elmikija, da bi poročila Ravenskega eksarha, a ko je Elmiki izpil že pol čaše strupa, se je zavedel zarote in je prisilil kraljico, da je izpila ostalo polovico.

Po ustanovitvi Langobardske države so ostale v oblasti bizantinskega cesarstva sledeče dežele: 1) Ravenski eksarhat, 2) Pentapolis, t.j. današnje Marke in Umbrija, 3) Rim in okolica, 4) Neapelj z okolico, 5) del Apulije in Kalabrije, 6) otoki Sicilija, Sardinija in Korzika. Vse ostale pokrajine so bile vključene novemu kraljestvu po Alboinovih naslednikih Klefiju in Avtariju. Avtarijev najznamenitejši dogodek je bila nejegova poroka s prelepo Teodolindo, hčerko bavarskega vojvode. Ta je po Avtarijevi smrti poročila Agilulfa, turinskega vojvodo, s katerim je vladala 25 let. Pokatoličanila je moža in velik del naroda. V

Monzi je dala sezidati baziliko v čast sv. Janezu Krstniku in jo opremila z zakladi, med katerimi je tudi "železna krona", tako imenovana, ker je sicer iz zlata, a obdana z železnim obročem, o katerem pravijo, da je napravljen iz enega žeblja iz Kristusovega trpljenja. S to krono so se kronali Agilulf in poznejši langobardski kralji in več stoletij tudi italjski kralji - vsi tujci.

K spreobrnjenju Langobardov je poleg kraljice Teodolinde mnogo pripomogel tudi tedanji papež Gregor I. Veliki, ki ga Cerkev prišteva med svetnike. Rim je bil v tej dobi še vedno pod bizantinsko oblastjo, a cesarji se niso brigali zanj, prepustili so ga samemu sebi. V teh okoliščinah je ta papež prevzel tudi vlogo državnika in postal svetni vladar ter dal na ta način izvor Cerkveni državi. Da bi utemeljil zakonitost posesti, se je skliceval na slavni "Constitutum Constantini", lažen dar rimskega ozemlja Cerkvi od strani cesarja Konstantina, kar je tvorilo podlago za vse teritorialne cerkvene revendikacije v naslednjih stoletjih.

Agilulfu je sledil na langobardskem prestolu Rotari (638), ki je izdal znano zbirko langobardskih zakonov in šeg, Edikt, katerega najvažnejše točke so: 1) vojaška obveznost za vse državljane, 2) Mundij, t.j. neomejena očetova oblast nad vso družino, 3) Faida, t.j. pravica oziroma dolžnost maščevanja krivic, dolžnost, ki se je prenašala od očeta na sina do 7. pokolenja. 4) sodba božja, po kateri je

obtoženec pred sodiščem, če je bil svoboden, klical za pričo svoje nedolžnosti Boga s prisego ali pa je pozval tožitelja na dvoboj; če pa je bil obtoženec suženj, je hodil bos po žerjavici ali pomolil del telesa v vrelo vodo ali pa se dal drugače mučiti: kdor je te muke prestal, se je smatral za nedolžnega.

Iz Rotarijevega Edikta razberemo, do kake stopnje civilizacije so se Langobardi dvignili po enem stoletju bivanja v Italiji in pod vplivom rimske kulture in krščanske vere.

Med najvažnejšimi Rotarijevimi nasledniki je bil Ljutprand (712 - 744).

Na Vzhodu je cesar Lev Izaurih izdal zakon, po katerem je prepovedal češčenje svetih podob, zaradi česar so ga imenovali "ikonoklasta" (uničitelja svetih podob).

Papež je odrekal cesarju pravico vmešavanja v verske zadeve in nastal je hud spor med cerkveno in civilno oblastjo. Katoličani v Italiji so potegnili s papežem. Ker je Ljutprand smatral ta trenutek za ugoden, da zasede še ostale bizantinske posesti v Italiji, je vpadel v Ravenno in Pentapolis ter ju zavzel, nato pa korakal proti Rimu. Ker je bil Ljutprand prepričan katoličan, ni bilo težko papežu ga prepričati, da odneha od načrta in da prepusti celo papežu del zasedenega bizantinskega ozemlja - Patrimonium S. Petri (729).!

FRANKI IN PROPAD LANGOBARDSKE NADOBLASTI

Franki so bili ljudstvo germanskega plemena, ki so pod vodstvom svojega kralja Klodvika zasedli današnjo vzhodno Francijo in ustanovili samostojno kraljestvo s sedežem v Parizu. Klodvik je bil početnik kraljevske dinastije Merovingov. Skupno s svojim ljudstvom se je kmalu pokatoličnil.

Njegove naslednike, ki so bili skoraj vsi malovredni, so nazivali "kralje lenuhe", ker so vse državne posle prepuščali majordomom, t. j. dvorjanom. Eden izmed teh, Pipin, sin Karla Martela, je s papeževim privoljenjem odstavil zadnjega lenuškega kralja, se sam proglasil za kralja in otvoril s tem dinastijo Karolingov.

Langobardskemu kralju Ljutprandu je sledil na prestolu Raki, ki je hotel spet zasesti zapuščene bizantinske posesti v Umbriji, a papež (Zaharija) ga je prepričal, da je šel v samostan. Njegov brat in naslednik Astolf je hotel storiti isto in zasesti tudi Rim, a papež Štefan II. se mu je zoperstavil in poklical na pomoč frankovskega kralja Pipina, ki je prišel dvakrat s svojo vojsko v Italijo in prisilil Astolfa, da je vrnil Cerkvi zasedeno ozemlje, do katerega si je nezakonito prilaščala pravice.

Po Astolfovi smrti so Langobardi izvolili na prestol propadajočega kraljestva Deziderija, toskanskega vojvodo.

Na frankovskem prestolu sta medtem po Pi-

pinovi smrti zavladata Karloman in oni Karel, ki je pozneje dobil naziv "Veliki".

Deziderij je skušal biti v prijateljskih odnošajih s Franki in je omožil svoji dve hčeri Gerbergo in Ermengardo (ali Desiderato), prvo s Karlomanom, drugo s Karlom. Ta je bila že po enem letu zakona odslovljena in ko je Karloman umrl, se je Karel polastil še njegovega dela kraljestva. Vdova Gerberga se je z obema sinovoma zatekla v Pavijo k očetu Dezideriju.

Karel se je torej dvakrat zameril Dezideriju: prvič, ko se je ločil od Ermengarde, drugič, ko je krivično zasedel del kraljestva, ki je po Karlomanovi smrti pripadal Karlomanovima sinovoma.

Deziderij je užaljen vzel oba nečaka pod svoje pokroviteljstvo in zahteval od papeža, da ju proglasi za kralja Frankov. Tega papež Hadrijan I. ni hotel storiti in je poklical na pomoč Karla, ki je takoj prišel, zasedel Padsko nižino, oblegal Deziderija v Paviji in se nato napotil v Rim. V Rimu je bil zelo svečano sprejet od visokih prelatov, katere mu je papež poslal naproti, in od dolge vrste otrok, ki so dvigali oljkove vejice. Tedaj je Karel stopil s konja in šel peš do bazilike sv. Petra, ki je takrat bila izven mestnega obzidja, kajti Vatikan je bil takrat samo predmestje.

V atriju bazilike je nanj čakal papež Hadrijan s svojim dvorom. Ko je kralj prispel do vznožja vhodnega stopnišča, je pokleknil, prehodil stopnice po kolenih in vsako posebe

poljubil. Ko je prispel do papeža, ga je ta objel in oba sta stopila v cerkev drže se za roko, medtem ko je duhovščina pela: "Blagoslovljen, kdor prihaja v imenu Gospodovem!"

Karel se je mudil v Rimu nekaj dni in je ob tej priliki potrdil papežu pravico lastnine do ozemlja, ki mu ga je bil že daroval Pipin.

Ko se je Karel vračal proti Paviji, se je mesto še branilo, a po osmih mesecih obleganja se je moralo le podati (774). Kralj Deziderij je bil ujet in zaprt v neki samostan v Franciji, kjer je preživel zadnje dni svojega življenja.

Tako se je po 205 letih neslavno končala langobardska nadoblast v Italiji.

Kot spomenike njihove kulture občudujemo še danes stolnico v Monzi, baziliko sv. Petra, ciel d'oro v Paviji ter druge cerkve in samostane v Milanu, Bresciji in Veroni. Dali so tudi ime eni izmed najbogatejših in najlepših pokrajin Italije - Lombardiji - in mnogo njihovih zakonov in običajev je ostalo v veljavi mnogo stoletij.

Langobardsko ljudstvo je tudi premagano ostalo v Italiji poleg zmagovitih Frankov in obe ljudstvi sta tlačili bivše Latine:

Il forte si mesce col vinto nemico,
col nuovo signore rimane l'antico,
l'un popolo e l'altro sul collo vi sta.

5(Iz Manzonijske tragedije "Adelchi")

Karel Veliki (774 - 814) si je priboril slavo enega največjih zavojevalcev in zgodo-

vinskih osebnosti, tako da ga lahko primerjamo z Aleksandrom, Cezarjem in Napoleonom.

Ko je stopil na frankovski prestol, je bil od vseh strani obdan od sovražnikov. Boril se je proti Saksom, ki so iz severne in srednje Nemčije vpadali na frankovska tla. Ni jih samo podjarmil, ampak jih tudi spreobrnil iz poganstva v katoliško vero.

Podvzel je vojne proti Arabcem, ki so iz Španije prodirali v Francijo. Že Karl Martel je bil zaustavil njih prodiranje s slavno zmago pri Poitiers (beri: poatjé)(732), toda Karel Veliki jih je potisnil zopet nazaj čez Pirineje in je tako priključil severni del Španije Frankovski državi.

Zgodilo se je, da je prav pri enem izmed teh pohodov padel v soteski Roncisvalle v Pirinejih Roland (Orlando), Karlov bratranec, eden izmed palatinov, ki ga legenda opeva kot prvoborca frankovske vojske in katolicizma (Boiardo: "Orlando Innamorato"; Ariosto: "Orlando Furioso").

SVETO RIMSKO CESARSTVO

Zavojevanja Karla Velikega v Zapadni Evropi so obnovila enotnost cesarstva, toda narodi, ki so tvorili to cesarstvo, so bili med seboj povezani bolj z občno vero kot s kako drugo vezjo.

Papež Leon III. si je zadal nalogo, da obnovi Rimsko cesarstvo, zato je pozval v Rim Karla Velikega, ki je tudi res prišel na čelu svoje vojske. Pri Mentani, v bližini Rima, ga

je čakal papež z duhovščino in ljudstvom, nakar je drugi dan sledil v Rimu slovesen sprejem.

Ko je prišel v Rim, je bila Karlova prva skrb poloviti vse tiste, ki so v njegovi odsotnosti skušali odvzeti papežu oblast, in jih obsoditi na smrt. Ta težka kazen je bila na priprošnjo papeža samega spremenjena v pregnanstvo.

Na božični večer je Karel prisostvoval pontifikalni maši v cerkvi sv. Petra in je po končanem obredu molil pred Apostolovim grobom. Tedaj se mu je papež približal in mu posadil na glavo zlato krono z besedami: "Karlu, pobožnemu Avgustu, od Boga kronanemu za velikega in miroljubnega rimskega cesarja, življenje in zmaga!"

Množica, s katero je bila vatikanska bazilika natrpana, je skupno s senatom in predstavniki frankovske vojske burno vzklikala. Za tem je bil novi cesar maziljen s svetim oljem in ogrnjen s cesarskim plaščem. Tako se je po papeževem prizadevanju obnovilo ime in moč Zapadnega rimskega cesarstva.

Ljudstvo je v obnovljeni oblasti videlo verski značaj, ker je cesar v prepričanju, da mora vera služiti kot podlaga javnemu življenju, hotel biti posvečen od papeža in postati zaščitnik Cerkve. Od tod ime "Sveto rimsko cesarstvo". V resnici je ta princip, da prihaja oblast od Boga, pozneje služil mnogim vladarjem tudi kot sredstvo vladanja.

Način, kako je bilo Zapadno cesarstvo obnovljeno, je bil tak, da je nujno privedel do usodnih sporov med civilno in cerkveno oblast-

jo, ker so si Karlovi nasledniki lastili pravico, da odobrijo izvolitev papežev, medtem ko so papeži zahtevali, da potrdijo cesarja. Tako so bili papeži in cesarji v vedni medsebojni odvisnosti, a te ni hotel ne eden ne drugi priznati drugemu. Kasneje se je potek teh dogodkov videl v zgodovini.

Karel Veliki je po kronanju živel še 14 let v Akvisgrani (Aachen). Ko je umrl, so ga pokopali v baziliki, ki jo je dal sam zgraditi, oblečenega v cesarska oblačila, sedečega na zlatem prestolu in opasanega z mečem, z žezlom v desnici in z evangelijem v levici ter z zlato krono na glavi.

Kot vladar je bil velik in moder. Čeprav je živel še v barbarskih časih, je skrbel, da so cvetele umetnost, znanost in kultura, in je pospeševal izobrazbo svojega ljudstva s tem, da je ustanavljal brezplačne šole, čeprav je bil sam skoraj nepismen. Njegova slava med sodobniki je bila tako velika, da so si kralji in knezi oddaljenih dežel šteli v čast nazivati se njegovim slugam. Jeruzalemski patriarh mu je poslal ključe Svetega groba in mesta samega, muslimanski kalif mu je daroval posesti Svetih krajev itd.

Njegov edini preostali sin Ludvik Pobožni je razdelil cesarstvo med svoje tri sinove Lotarja, Pipina in Ludvika; Italijo je dal nečaku Bernardu.

Po smrti Karla Debelega, zadnjega iz dinastije Karolingov, se je Sveto rimsko cesarstvo

zrušilo in iz njegovih ruševin so nastala tri nova kraljestva: italsko, francosko in germansko.

Francosko kraljestvo je v 10. stoletju dobilo svojo dinastijo, ki se je po ustanovitelju Hugu Kapetu imenovala dinastija Kapetingov. Italsko kraljestvo se je po 60 letih priključilo germanskemu pod saško dinastijo.

ARABCI IN ISLAM

V 7. stol. se je iz arabske puščave pojavil nov narod, ki je z nezlomljivo močjo začel osvajati Prednjo Azijo, severno Afriko in končno južno Evropo, v katero je silil na treh krajih. Na polotoku Arabiji so živela mnoga arabska plemena, ki so stalno ropala in pustošila. Imela so skupno svetišče v Meki, kjer so častili črn izpodnebnik (meteor), vzdan v kockasto poslopje, imenovano Kaaba. Arabci so postali enotni v prvi polovici 7. stol.: združila jih je Mohamedova vera.

Mohamed (570 - 632) je bil iz rodu Korejšitov, ki so čuvali sveti kamen, in je 610. leta začel oznanjati med Arabci novo vero v enega samega Boga. Novo vero je imenoval islam, t.j. bogovdanost, vernike pa muslimane, to so ljudje, ki so vdani v voljo božjo, s katero je že vse naprej določeno, kar se bo zgodilo (kismet). Alah je bog, ki je ustvaril ves svet, a Mohamed je njegov prerok, in sicer po Jezusu zadnji in največji. Muslimani morajo petkrat

na dan moliti, obrnjeni z obrazom proti Meki; pred molitvijo se morajo umiti! Vsaj enkrat v svojem življenju morajo potovati v Meko, da se poklonijo črnemu kamnu. Ves mesec "ramadan" pa je zapovedan post.

Mohamedove nauke so po prerokovi smrti zapisali njegovi nasledniki v knjigo koran, sveto knjigo mohamedancev. Koran je razdeljen v več poglavij, ki se imenujejo sure. V koranu pa niso zapisani samo sveti nauki, temveč tudi splošna navodila za življenje, po katerih sodijo sodniki. Muslimani štejejo čas po Mohamedovem begu (hedžra). Leta 622 je moral namreč prerok bežati pred svojimi preganjalci iz Meke v Medino in to leto je prvo leto mohamedanskega štetja.

Mohamed je združil vsa nesložna arabska plemena v eni veri; iz te verske skupnosti pa je nastala mogočna država, ki so ji po prerokovi smrti načelovali verski poglavarji Kalifi. Arabci so pod svojimi kalifi širili vero z mečem v roki in ustanovili ogromno državo v Prednji Aziji, severni Afriki in na Pirinejskem polotoku, ki je bila po obsegu še enkrat tako velika kakor rimska. Pozneje je razpadla pa v več majhnih držav. Glavno mesto te države je postal Bagdad. Izmed kalifov je bil zelo slaven Harun el Rašid (800).

Arabci so povsod pospeševali poljedelstvo, industrijo in rudarstvo; gradili so lepa mesta, prekope in vodovode in spreminjali nerodovitno zemljo v rodovitno. Na zapad so prinesli sladkorni trs, riž, datelj, marelico, o-

ranžo, breskev in limono. Uvedli so v Evropo ovco in sviloprejko, katero so prinesli s Kitajskega katoliški misijonarji v votlih palicah. V industriji so izdelovali zelo dragocene tkanine, preproge, orožje, krasne kovinske in usnjarske izdelke. Pri njih je cvetela tudi steklarska, papirna in kemična industrija. Središče obrti so bila mesta Bagdad (v današnjem Iraku), Granada, Kordova in Toledo (Španija) ter Kairo (Egipt). Bagdad je bil tudi središče arabske svetovne trgovine, ki se je od tod usmerila na vse strani v Evropo, Afriko in Azijo. Važna je bila tudi njihova pomorska trgovina, posebno na Indijskem oceanu. Kovali so zlat in srebrn denar. Arabci so uvedli med drugim številke (ki so po njih dobile naziv arabske), desetinski računski sestav in neznaniko x. Slovite so arabske moščeje z vitkimi minareti, od koder naznanja muezin vsako jutro in vsak večer koranove sure.

Arabci, ki so se nastanili na obalah Severne Afrike, so se spojili s tamošnjimi uro-jenci in stvorili afriško-arabska ljudstva, ki so jih v Italiji imenovali More ali Saracene in ki so bili groza in strah kristjanov.

V 8. stol. so Arabci prekoračili Gibraltarsko ožino in ustanovili v Španiji kraljestvo, ki je trajalo celih 800 let. Skušali so zasesti tudi Francijo, a Karel Martel jih je grozovito porazil pri Poitiers (732). Od te bitke je bila odvisna naslednja nadoblast nad svetom; bili sta tu v igri dve civilizaciji, kakor pri Maratoni; bil se je boj dveh plemen,

kakor pri Kanah. Martelova zmaga je rešila Evropo.

Kakor je velikansko arabsko cesarstvo hitro nastalo, tako je tudi kmalu zatonilo, ker je bilo njegovo ozemlje precobsežno. Razdelilo se je v tri kraljestva: Špansko s sedežem v Kordovi, Egiptovsko s sedežem v Kairu in Azijsko s sedežem v Bagdadu.

V 9. stoletju si je to drzno in podvzetno ljudstvo pozelelo posest Sicilije, ki je bila zelo bogata in rodovitna in je tvorila most v Italijo. Ni jim bilo težko pregnati od tam Bizantince, ki so se umaknili v Južno Italijo, katero so imenovali Tostransko Sicilijo. Od tod pozneje ime "kraljestvo obeh Sicilij". Sicilijo so potem Arabci obdržali dve stoletji.

Kmalu so Arabci prodrli tudi v Južno Italijo in prišli do Rima, kjer so opleničili baziliko sv. Petra in baziliko sv. Pavla, ki sta bili izven obzidja; mesta samega niso mogli zavzeti, ker je bilo močno utrjeno.

Vrnili so se drugič proti Rimu po morju, a so bili pri Ostiji (849) premagani od Amalfijske, Gaetske in Neapeljske mornarice in od papeževe vojske.

SLOVANSKE DRŽAVE V PODONAVJU

Razpad frankovskega cesarstva je povzročil nastanek slovanskih držav v Podonavju: Velika Moravska na ozemlju nekdanje Samove države in Kneževina Panonija v okolici Blatnega jezera. Obe državi sta v tesni zvezi s pokristjanjevanjem Slovencev, ki sta ga v 9. stoletju vršila sveta brata Ciril in Metod.

Prvi znani knez, ki je vladal na Moravskem okoli leta 840, je bil Mojmir. Združil je Moravane in Slovake po razpadu obrske države.

Njegov nečak in naslednik Rastislav se je mnogo let bojeval s Franki. Leta 863 je zaprosil bizantinskega cesarja Mihaela III., naj mu pošlje misijonarjev, ki bi umeli ljudski jezik, in ta mu je še istega leta poslal brata Cirila in Metoda. Leta 906 pa je Moravska izgubila samostojnost: deloma so jo zasedli Nemci, deloma Madžari.

Panonska kneževina se je razvila v 9. stol. Ko so se Slovenci naseljevali v Panonski nižini, jih je združil slovaški knez Pribina, ki je zelo pospeševal širjenje krščanske vere in je gradil cerkve. Sledil mu je sin Kocelj in za njegove vlade sta prišla v deželo sveta brata. Po propadu Moravske je tudi Panonija izgubila pravico do domačih knezov in je postala nemška mejna grofija.

SVETA BRATA CIRIL IN METOD

Velika Moravska je bila cerkveno podrejena nemškemu škofu in duhovniku, ki so širili krščansko vero v nemškem jeziku; širili pa so tudi nemški vpliv. Knez Rastislav je zato zaprosil bizanstinskega cesarja za misijonarje. Kmalu nato sta prišla v deželo brata Konstantin in Metod. Po rodu sta bila Grka, doma iz Soluna. Njun oče je bil višji državni uradnik. Študirala sta v Carigradu in se že v mladih letih seznanila s slovenskim jezikom.

Metod je bil lepe in močne postave in se je v začetku posvetil državni službi. Konstantin pa je bil bolj slabotnega zdravja; študiral je filozofijo in postal profesor na carigradski univerzi. Čez nekaj časa pa sta sveta brata odšla v samostan, se tam poglobila v sveto pismo in prepisovala svete knjige. Pozneje ju je bizantinski cesar poslal kot misijonarja h Kazarom, ki so prebivali ob Azovskem morju. Med potjo sta na nekem otoku našla zemeljske ostanke papeža sv. Klementa I., ki je tu v pregnanstvu umrl mučeniške smrti.

S prihodom svetih blagovestnikov na Moravsko se je pričela nova doba krščanskega delovanja. Blagovestnika sta prinesla s seboj slovanski prevod nedeljskih evangelijev ter sta tri leta krščevala in poučevala ljudstvo v pravi veri.

Ko je v deželi začel zelo naraščati nemški vpliv, sta Konstantin in Metod odšla v Rim. Med potjo sta se ustavila tudi pri panonskem

knezu Koclju, ki jima je dal na pot večje število učencev.

Ko sta Konstantin in Metod dospela v Rim, ju je papež Hadrijan II. veličastno sprejel in v sprevedu so prenesli svetinje papeža Klementa v cerkev sv. Klementa.

Papež je slovesno potrdil slovanski prevod svetih knjig in s tem tudi slovansko bogoslužje. Konstantin je v Rimu smrtno zbolel, stopil v samostan z imenom "brat Ciril" in še istega leta (869) umrl. Pokopan je v cerkvi sv. Klementa. Metod se je vrnil sam iz Rima in se ustavil pri Koclju v Panoniji, kjer je s svojimi učenci opravljal bogoslužje v slovanskem jeziku. Na Kocljevo željo je leta 870 šel zopet v Rim in dosegel pri papežu, da ga je posvetil za nadškofa cerkvene pokrajine, ki je obsegala Panonijo in Moravsko.

Ko se je vrnil, so mu nemški škofje silno nasprotovali, ga zatožili pri papežu in cesarju, da uči krivo vero, in ga vrgli v ječo, kjer je bil zaprt skoraj tri leta. Nato se je Metod napotil tretjič v Rim (879), kjer je pred papežem dokazal svojo nedolžnost. Umrl je leta 885. Pred smrtjo je še priporočil za svojega naslednika duhovnika Gorazda, toda njegova želja se ni izpolnila. Za Metodovega naslednika je bil imenovan nemški duhovnik Wihing, ki je prepovedal slovansko bogoslužje in izgnal iz dežele vse Metodove učence.

FEVDNIŠTVO

Po germanskem zakonu je vsa zemlja, ki je bila odvzeta sovražniku, pripadala kralju; ta pa je dajal to zemljo v posest tistim, ki so mu v vojni proti sovražniku pomagali do zmage, bodisi v plačilo za njihove usluge, bodisi z namenom, da mu bodo tudi v bodoče zvesti. Karel Martel je tudi Cerkvi, ki je bila v tistem času največja lastnica zemlje v frankovski družbi, odvzel del zemljišč in razdelil posamezne parcele med vojščake, katerim je naložil dolžnost vojaškega službovanja pri konjenici. Osebe, ki so prejele v dar tako zemljo (tudi velike pokrajine), so se imenovale fevdniki, podarjeno zemljišče pa fevd ali beneficij.

Fevdniki so iz hvaležnosti prisegli kralju zvestobo in se obvezali, da mu bodo dajali vojake v slučaju potrebe. Izročitev dežel in prisega sta se vršili z veliko svečanostjo, imenovano investitura. Prelom fevdne zvestobe (felonija) je bil zelo strogo kaznovan. V začetku je fevdnik prejel fevd le za lastno osebo; pozneje pa je dobil pravico zapustiti ta fevd svojim dedičem in ustanoviti razne urade za zaščito in upravljanje svoje pokrajine. Imel je pravico nalagati in terjati davke in je bil tudi sodnik.

Zgodilo se je, da so fevdniki, ki so prejeli zemljišče v fevd od kralja, oddajali posamezne dele zemljišč drugim, tako zvanim valzalom. Ti so imeli iste pravice kot fevdniki in so lahko oddajali zemljišča naprej (valvazori ali valvazini). Tako je nastala socialna

piramida s kraljem na vrhu. S sistemom fevdništva je kralj končno izgubil svojo moč; fevdniki in vazali pa so bili najvišji vladarji v svojih deželah. Zahtevali so od prebivalstva velik del poljskih pridelkov; odredili so razne davke in carine po lastni volji; smatrali so podložnike in njihovo imetje kot svojo izključno lastnino; zahtevali so od sinov, da so nadaljevali očetov poklic; prodajali so zemljo s kmetom in njegovo družino vred. Vsak poskus upora je bil krvavo zatrt. Ljudstvo je živelo v tlačanstvu.

VITEŠTVO IN SREDNJEVEŠKI GRADOVI

Odkar je po 8. stol. konjenica tvorila jedro vojske, se je iz fevdnikov in vazalov razvil viteški stan. Viteško življenje je imelo svoje počelo v Franciji, pozneje pa se je razvilo splošno po Evropi zaradi križarskih vojn, ker so duhovni viteški redovi močno vplivali na viteški duh. Glavne dolžnosti viteza so bile: urjenje v orožju, obramba vere in Cerkve, ščitenje vdov in sirot, lepo vedenje v družbi. Bodočega viteza so do 14. leta vzgajali na kakem sosednem gradu kot paža. Pod nadzorstvom grajske gospe se je privadil lepemu vedenju, grajski kaplan pa ga je učil branja, pisanja in nekoliko krščanskega nauka. S 14. letom je postal oproda in je že spremljal viteza na lov in v boj. Izuriti se je moral v jahanju, plavanju, borbi, rabi loka, na lovu, v igranju šaha in v pesništvu. Z 21. letom je na slovesen način prejel viteški udarec in postal vitez.

Vitezovo življenje je bilo posvečeno lovu in teknam z orožjem (turnirji), kjer so se vitezi posamič ali v skupinah v šlemu, oklepu in s ščitom borili z meči ali kopji. Glavno opravilo pa je bila vojna. Pozimi so igrali šah in pesnikovali. Povabili so na gradove potujoče pevce, trubadurje.

Gradovi so bili viteška bivališča. Sprva je bil to samo stolp na strmih skalah ali sredi voda, obdan z nasipom in jarkom. V 12. stol. pa so začeli graditi poleg stolpa še razne palače, hiše, kapele, prizidke s stolpi in stolpiči, gospodarska poslopja okrog glavnega dvorišča z globokim vodnjakom. Vse naselje pa je bilo obdano z visokim notranjim ter nekoliko nižjim zunanjim zidom z vrati, h katerim se je prišlo preko mosta na veso. Obzidje je imelo nazidke in strelne line. Gradovi so bili skoraj nezavzetni.

Glavni prostor v gradu je bila viteška dvorana z živalskimi rogovi po stenah. Tla so pokrivala živalske kože. Okna so bila majhna in zapažena z živalskimi mehurji. Toploto so dajali visoki kamini v stenah. Pohištva je bilo sprva malo (skrinje, mize, visoki zrezljani stoli). Šele po križarskih vojnah so gradovi obogateli.

V 13. stoletju je začelo viteštvo propadati. Vitezi so živeli le od tlake in davščine podložnikov. Postali so samovoljni in so gospodarsko in moralno propadali. Razvilo se je roparsko viteštvo, posebno ob trgovskih cestah. Izum smodnika in strelnega orožja ter ustanav-

ljanje najemniške pehote pa je začelo spodkopavati pomen gradov in vitezov-konjenikov.

ITALSKO KRALJESTVO (888 - 961) IN NEMŠKO SVETO RIMSKO CESARSTVO

Po smrti zadnjega Karolinga Karla Debelega so italijanski fevdniki izvolili sami svojega kralja v osebi furlanskega mejnega grofa Berengarija I., kateremu so sledili Rudolf Burgundski, Hugon Provencalski in zadnji italjski kralj Berengarij II. (950 - 961). Ta doba italjskih kraljev je ena izmed najnesrečnejših za italjsko ljudstvo zaradi neprestanih vojn za oblast.

Med tem časom je prišel v Italijo nemški kralj Oton I. iz saške rodovine, ki je najprej dosegel, da je bil v Paviji kronan za italjskega kralja in tako pridružil italjsko krono nemški. Ko je leta 962 premagal Berengarija II., ga je papež v Rimu okronal za svetorimskega cesarja. Tako je Italija postala del nemškega imperija.

Svetorimsko cesarstvo se je zato preimenovalo v nemško, ker so mu vladale tri germanske rodbine: saška od leta 961 do leta 1024, frankovska od 1024 do 1125 in štavfovsko od 1125 do 1254.

Vladarji iz saške rodovine, ki so si sledili na nemškem prestolu, so bili štirje: Oton I. (961 - 973), eden izmed največjih ce-

sarjev srednjega veka. Na Leskem polju je leta 955 premagal mongolsko pleme Madžare, ki so se najprej iz azijskih step naselili v Panoniji in skušali potem prodirati proti zapadu.

Otonovi nasledniki so bili: Oton II., Oton III. in Henrik II.

Po smrti Otona III. so laični fevdniki, zbrani v Paviji, izvolili za italškega kralja Arduina iz Ivree (1002) in ga tam kronali v baziliki sv. Mihaela.

Arduinova izvolitev pa ni šla v račun mnogim vojvodom in škofom, med katerimi je bil tudi milanski. Ti so naščuvali Henrika II., da je prišel z močno vojsko v Italijo, zavzel Pavijo, kjer so ga v isti baziliki okronali za italškega kralja (1004), medtem ko se je Arduin, prepuščen samemu sebi, umaknil v svoj grad v Ivreo.

Med kronanjem pa so nastali neredi in ustaje od strani Arduinovih pristašev, ki so jih pa Nemci kruto zatrli in mesto požgali.

Henrik se je nato vrnil v Nemčijo, v Italiji pa je spet prevladala Arduinova stranka, zaradi česar se je Arduin vrnil v Pavijo, jo obnovil in vladal tam nekaj let. Henrik je zopet vdrl v Italijo, premagal Arduina in šel v Rim, kjer mu je papež nadel cesarsko krono.

Umrl je leta 1024 in z njim je izumrla saška rodovina, ker ni imel potomcev.

Henrik II. je bil eden izmed najboljših cesarjev, tako da ga Cerkev skupno z njegovo ženo prišteva k svetnikom.

Arduin se je utrujen in razočaran umaknil

v samostan, kjer je odložil kraljevske znake in postal redovnik.

Po teh klavrnih poskusih, da bi si Italijani sami vladali, so zaradi pomanjkanja nacionalnega čuta (sicér nič čudnega, ker je tedanje ljudstvo bilo samo zmes bivših Rimljanov, Gotov, Bizantincev, Langobardov in Frankov) prišli pod ono nemško nadoblast, katere so se iznebili šele v drugi polovici preteklega stoletja in v prvi polovici tega (torej 8-9 stoletij).

INVESTITURNI BOJI (1039 - 1122)

Pod besedo "investiturni boji" pojmujejo one spore, ki so nastali v tej dobi med papežem in cesarjem zaradi ustoličenja (Investiture) škofov.

Cesar Oton I. je že spremenil fevdalni sistem s tem, da je odvzel upravo mest grofom in jo izročil škofom, ki so tako v svoji osebi združevali duhovno in svetno oblast, od katerih se jim je prva podeljevala z izročitvijo prstana in škofovske palice, druga pa z žezlom in mestno zastavo.

Cesarji, ki so si prisvajali pravico podeljevati fevd združen s škofijo, so izbirali sebi pokorne ljudi, katerim je bolj prijalo sukanje orožja kot pa vršitev verskih obredov in so torej delovali v interesu politične oblasti. Papež, kateremu edinemu je pripadala pravica

izbiranja škofov, je bil na ta način prisiljen podeliti prstan in škofovsko palico tem fevdnikom, ki so često skrunili dostojanstvo apostolskih naslednikov z najpodlejšimi napakami in zločini, zlasti ker niso imeli nikake priprave in nikakega smisla za škofovsko službo.

Cesarji se niso samo vmešavali v izvolitev škofov, ampak so si hoteli celo podrediti papeštvo. Bila je to tiha borba za nadoblast, s katero so bili povezani velikanski interesi. Zaman so se razni papeži skušali otresti te podrejenosti. To je uspelo šele velikemu papežu Gregoriju VII. (1073 - 1085), ki je stopil v odprt boj s cesarstvom.

Rojen v revni družini v Toskani se je prvotno imenoval Hildebrand in je še mlad stopil v samostan, kjer se je odlikoval po čednostih in znanosti, tako da je kmalu bil poklican v Rim za svétnika Svete Stolice. Tu je svetoval, naj se izvolitev papeža vrši po samih kardinalih zbranih v konklave, t.j. v zaprtem prostoru in nedostopnem rimskemu ljudstvu in duhovščini.

Cerkev je tedaj plavala v zelo kalnih vodah. Papeževa oblast je moralno propadala. Razne plemiške rodbine so v Rimu samovoljno nastavljale in odstavljale papeže in protipapeže. Nemški cesarji so se vmešavali v volitve papežev, ugled teh je padal in tako tudi cerkvena disciplina. Poleg investiture (podeljevanje cerkvenih služb od strani svetnih vladarjev nevrednim ljudem) se je pojavila še simonija (kupovanje cerkvenih služb za denar)

in nepotizem (podeljevanje cerkvenih služb papeževim sorodnikom).

Ko je bil Hildebrand leta 1073 izvoljen za papeža pod imenom Gregorij VII., se je takoj lotil reforme duhovniškega življenja v dveh koncilih v Rimu. Prizadeval se je tudi, da bi Cerkvi zagotovil popolno neodvisnost in dosegel priznanje nadrejenosti papeštva nad cesarji in kralji.

Ta papež je izdal sledeče določbe: 1) prepovedal je ženitev duhovnikov in zapovedal tako zvani celibat; 2) prepovedal je imenovanja škofov od strani laikov; 3) potrdil je še enkrat, da morejo le kardinali voliti papeža. Zagrozil je tudi, da bo izobčen iz cerkvene skupnosti, kdor se ne bo držal teh določb.

Na nemškem cesarskem prestolu je bil od leta 1056 Henrik IV. (1056 - 1106), sin Henrika III. iz frankovske rodovine. Ambiciozni vladar ni hotel pristati na reforme novega papeža. Vzel je celo pod svoje pokroviteljstvo nevredne škofe, ki jih je papež odstavil, in izvršil po svojih ljudeh hudo nasilstvo proti papežu. V božični noči 1075 je plemič Cencio s tolpo oboroženih stopil v cerkev S. Maria Maggiore, kjer je papež bral sv. mašo, ga zgrabil za lase in ga vlekkel v svojo palačo. Naslednjega dne se je ljudstvo dvignilo in rešilo papeža, ki se je zmagoslavno vrnil v baziliko in tam nadaljeval z branjem sv. maše.

Gregorij VII. je poklical Henrika IV. v Rim na odgovor za tako nesramno dejanje. V odgovor je cesar proglasil odstavitev papeža, češ da sedi na prestolu sv. Petra brez njegove pred-

hodne odobritve. Neustrašeni papež je tedaj izobčil Henrika in razvezal pokorščine vse njegove podložnike.

To je bilo prvič v zgodovini, da je papež tako ostro nastopil proti kakemu vladarju.

Nemški fevdniki so spoznali, da so se tudi njim zamajali stolčki, pa so prisilili cesarja, naj se v teku enega leta pobota s papežem, če noče biti odstavljen. Da bi se izognil tej nevarnosti, je cesar sklemil, da gre v Italijo prosit papeža odpuščanja. Papež se je tedaj mudil pri grofici Matildi v gradu Canossa (v Reggio Emilia). Bila je zima in cesar je moral tri dni in tri noči čakati med drugim in tretjim grajskim obzidjem, preden ga je papež sprejel. Četrty dan je prišel pred papeža, pokleknil predenj in dobil odpuščanje (1077).

"Zmaga neoboroženega meniha" pravi zgodovinar Gregorovius, "ima večjo pravico do občudovanja vsega sveta kakor vse Aleksandrove, Cezarjeve in Napoleonove zmage."

Že ko se je vračal v Nemčijo, je Henrik IV. snul maščevanje za prestano ponižanje. Čim je bil svojega položaja gotov, se je z močno vojsko napotil proti Rimu in dal tam izvoliti protipapeža, od katerega se je pustil kronati (1084).

Gregorij VII. se je zatekel v Castel Santo Angelo, od koder ga je rešil Robert Guiskard, ki je tedaj vladal v Južni Italiji in ki je papeža peljal s seboj v Salerno, kjer je 1085 umrl. Znane so njegove zadnje besede: "Dilexi iustitiam, odi iniquitatem, propterea mo-

rior in exilio". Zgodovina ,ga: prišteva med največje.

Henrik V., ki je sledil očetu Henriku IV., je leta 1122 sklenil s papeštvom v Wormsu sporazum, po katerem naj bi duhovna investitura (s prstanom in škofovsko palico) bila prepuščena papežu, politična (z žezlom in mestno zastavo) pa cesarju.

Tako se je zaključil boj za investiture in Cerkev se je rešila cesarske nadoblasti.

S Henrikom V. je izumrla tudi frankovska rodbina na cesarskem prestolu.

NORMANI V JUŽNI ITALIJI IN SICILIJI (1006)

V tem času se je novo germansko ljudstvo, Normani, potem ko je prodrlo iz Skandinavije v Francijo in tam dalo ime pokrajini Normandiji, naselilo v Južni Italiji.

Normani ("narod s severa") so bili visoki, plavolasi, drzni vojščaki in željni plena in vojnih pohodov. Prišli so v Južno Italijo v več manjših skupinah in, ko so se združili, so iz Apulije izgnali zadnje Bizantince, ustanovili vojvodino in začeli razširjati svojo posest v okolici Beneventa. Papež Leon IX., kateremu so ~~sen~~ Benavenčani sami podvrgli, je priiskočil sam z vojsko proti Normanom, a ti so ga pod poveljstvom Roberta Guiskarda premagali in ujeli. A ker so bili verni kristjani, so priznali papeževo svetno oblast nad Južno Italijo ter prosili v fevd zasedeno ozemlje ter svete-

ga blagoslova za vsa morebitna zavojevanja v Južni Italiji in na Siciliji.

Robertu Guiskardu je v Apuljski vojvodini sledil Ruggero I. in temu Ruggero II., ški je Arabcem iztrgal Sicilijo in se proglasil za sicilskega kralja (1130).

Tako so Normani v Južni Italiji in na Siciliji ustanovili močno in bogato kraljestvo, ki je trajalo 700 let.

Normani so se pomešali s tankajšnjimi prebivalci in so postali Apulijci, Kalabreži, Sicilijani. Ustvarili so še tudi močno mornarico, s katero so zasedli otok Malto, Tripolitanijo in Tunizijo. Mesto Palermo, ki so si ga izbrali za prestolico svojega kraljestva, so oplešali s katedralo, ki je čudes bogastva in lepote in v kateri so pokopavali svoje kralje. Poleg mesta so zgradili stolnico Monreale, ki so jo okrasili z zlatimi mozaiki, ter samostan, katerega podpira 1000 vitkih stebrov, prečuden vzor normanske arhitekture.

KRIŽARSKE VOJNE

(1095 - 1270)

Do leta 636 je bila Palestina del Bizantinske države; potem so ji vladali arabski kalifi iz Bagdada. V drugi polovici 11. stol. pa so zavladali turški Seldžuki, ki so kristjanom ovirali romanje na božji grob v Jeruzalemu. Znameniti duhovniki in menihi, kakor Peter Her-

remit iz Amiensa, so v ognjevitih javnih govori-
rih navduševali množice za vojno proti Seldžukom, da se istim iztrgajo Svete dežele. Pod
vplivom teh govornikov je papež Urban II. leta
1095, sredi bojev za investituro, sklical cer-
kveni zbor v Clermont Ferrand in vzpodbujal
kristjane za sveto vojno proti Turkom. Fevdni-
ki in vitezi so zbirali ljudstvo in si z vzkli-
kom "Bog hoče" pripenjali rdeče križe na desno
rame.

Že spomladi 1096 se je na tisoče križarjev
priprostih stanov brez reda in brez poveljni-
kov napotilo preko srednje Evrope in Balkana
proti Bizancu. Ker so te trume na poti ropale,
so jih večinoma pobili, ostale pa so Turki pri
Niceji uničili. Poleti istega leta pa se je
dvignila na pot prva redna križarska vojska,
katero so vodili nemški, francoski in norman-
ski vitezi in vojvode, ker sta bila takrat nem-
ški in francoski kralj izobčena iz Cerkve.

Križarji so dospeli deloma po kopnem, de-
loma po morju v Sirijo, kjer so pod vodstvom
Gotfrida Bujonskega po hudih bojih s Turki za-
vzeli Edeso in Antiohijo in nato leta 1099 po
dolgem obleganju Jeruzalem. Ustanovili so La-
tinsko kraljestvo Jeruzalema in izvolili Got-
frida za prvega kralja. Gotfrid pa ni sprejel
tega naslova; nazival se je skromno "Zaščitnik
svetega groba". Šele njegov naslednik in brat
je nosil kraljevski naslov.

Jeruzalemsko kraljestvo je trajalo 88 let,
ker je leta 1187 turški vojskovodja Saladin
pregnal viteze in zavzel Jeruzalem.

Za obrambo svetih dežel so nastali trije "viteški meniški redovi". Vitezi-menihi so se zaobljubili, da bodo z mečem v roki branili svete kraje; delili so se v viteze, kaplane in služabnike. Francoski vitezi so ustanovili red Templarjev, ki so nosili bele plašče z rdečimi križi. Podoben red so bili Ivanovci, ki so nosili črn plašč z belim križem in so služili bolnim romarjem. Pozneje je nastal še Nemški viteški red z belim plaščem in črnim križem.

Po prvi križarski vojni je bilo še sedem vojn za osvoboditev svetih krajev. Vse te vojne pa niso mogle preprečiti razpada jeruzalemskega kraljestva in ga zopet osvojiti. Četrta križarska vojska ni šla v Palestino, ampak so jo Benečani prepeljali v Carigrad, ki so ga križarji zavzeli, požgali in opustošili. Pregnali so bizantinskega cesarja in ustanovili Latinsko cesarstvo (od 1204 do 1261). Poleg Latinskega cesarstva so osnovali še Solunsko kraljestvo, vojvodino Atene in kneževino Ahajo. Največji delež pa je pripadel Benečanom, ki so se polastili za trgovino važne obale Egejskega morja in otoka Krete.

Nekaj posebnega je bila "otročka križarska vojska". Leta 1212 se je zbralo na tisoče otrok, dečkov in deklic, iz Francije in Nemčije, in so odšli na križarsko vojno. Mnogo jih je pomrlo na poti, drugi so se razkropili, a mnoge so trgovci prodali kot sužnje v Egipt.

Vse te križarske vojne pa niso dosegle svo-

jega namena, namreč, da bi za stalno osvobodile svete kraje. Dotok naseljencev iz zapada je bil premajhen in v teh državah, kakotere so osnovali križarji, so prebivali večinoma vojniki in trgovci. Drugega prebivalstva, zlasti kmečkega, ni bilo.

Kljub temu pa so križarske vojne mogočno vplivale na življenje evropskih narodov. Dvignile so evropsko gospodarstvo, posebno trgovino in obrt. Križarji so seznanili Evropo z orientalskimi obrtniškimi in industrijskimi izdelki, kakor so svila, žamet, preproge, ogledala, orožje, barve, sladkor, steklo in drugo. Prinesli so v Evropo koristne rastline kakor riž in južno sadje. Velikanski razmah je doživela pomorska trgovina in zaradi lepega razvoja trgovine so vzcvetela mesta, posebno tista, ki so bila ob potu, koder so potovali križarji. Pričelo se je razvijati denarno gospodarstvo. Meščani so začeli dobivati vpliv na upravljanje države.

V križarskih vojnah so se spoznali med seboj ljudje različnih narodov. Križarji so se seznanili tudi z azijskimi narodi, njihovim verstvom, običaji in gospodarstvom in so prišli v dotiko s cvetočo arabsko kulturo. Cerkve je obogatela. Mnogi pobožni romarji so ji darovali posestva ali dele posestev. Kdor ni mogel v vojno, je obdarjal samostane in cerkve. Viteški redovi so postali bogati in vplivni.

POMORSKE REPUBLIKE

Prve mestne ljudovlade so zrastle v italijanskih obmorskih mestih. Majstarejša je Amalfi. Osvobodila se je že v 9. stol. od bizantinske nadvlade in si je na javni skupščini izvolila lastnega vojvodo. Trgovala je veliko po morju in ustanovila v Egiptu in po drugih krajih Afrike in Vzhoda svoja trgovska skladišča imenovana "fondachi". Izdala je prvi pomorski zakonik (Tavole amalfitane) in njen meščan Flavio Gioia je izboljšal kompas. Ta razvoj pa je trajal le do 11. stol., ko jo je prekosila njena tekmovalka Pisa.

Pisa je bila v posesti Sardinije in Korzike in zaradi tega je njena trgovina cvetela po vsej tirenski obali, zlasti po padcu Amalfija. Prišla pa je v spor z Genovo, ki je hotela zavladati nad Tirenskim morjem, in leta 1284 se je vnela prava vojna, katero je Pisa izgubila. Genova je popolnoma strla njeno moč.

Genova je bila tudi znamenita trgovska republika, ki se je močno razvila v čas ukrižarskih vojn. Na čelu republike je bil spočetka škof, potem konzul, nazadnje pa dož. Po zmagi nad Pizo je postala gospodarica zapadnega Sredozemlja, pozneje pa si je pridobila pravico do svobodne trgovine v Mali Aziji in Črnem morju. To širjenje njene pomorske trgovine pa je izzvalo zavist beneške republike. Dvesto let sta se obe republiki merili v boju in trgovini. Leta 1298 je Genova pod vodstvom doža Doria porazila pri dalmatinskem otoku Korčula brodovje

beneškega doža Dandolo. Obe republiki sta se vojskovali skozi vse 14. stol. Genova je leta 1381 izgubila bitko pri Chioggi in je morala priznati premoč Benetk.

Benetke so nastale po letu 452, ko je Atila razrušil Oglej in se je večina prebivalcev rešila na lagune ob izlivu reke Brente. V času, ko se je mesto moralo braniti pred langobardskimi napadi, si je začelo samo voliti svoje dože. Glavne državne posle sta urejevala "veliki svet" (maggior consiglio), to je skupščina 500 članov, in "mali svet" (minor consiglio) ali senat. Člani teh skupščin so bili trgovci. Leta 1297 je veliki svet izglasoval postavo, imenovano "Serrata del Gran Consiglio", po kateri so v bodočnosti smeli biti člani sveta le tiste osebe, ki so bile že člani skupščine v zadnjih štirih letih, in njihovi potomci. S tem zakonom je oblast prešla v roke nekaterih plemiških rodbin. Imena teh rodbin pa so zapisali v "zlato knjigo" (Libro d'oro della nobiltà veneziana). Ker so s tem vzpostavili oligarhično vlado, so se ljudstvo in zapostavljene družine (kakor Tiepolo in celo dož Marin Faliero) večkrat poskušali upreti, a oligarhija je vsak upor zatrla.

Da bi lastno moč in oblast še bolj okrepili, so oligarhi ustanovili "Svet desetih inkvizitorjev" (Consiglio dei dieci Inquisitori), ki so imeli nalogo, da razkrijejo vse zarote in krivce strogo kaznujejo. Ti inkvizitorji so bili neusmiljeni sodniki; trpinčili in mučili so vsakega, četudi le osumljenega zarotnika, in ga nato pustili umreti počasne smrti

pod "svinčenimi strehami" (I piombi di Venezia) ali prebodena z noži, meči in sulicami.

Ugodna trgovska lega Benetk, razumni in bistri doži in izkušeni vojskovodje so mestu pripomogli do bogastva in slave.

Leta 829 sta dva beneška trgovca prišla v Aleksandrijo v Egiptu. Ko sta izvedela, da imajo muslimani namen porušiti svetišče, v katerem so se častili ostanki sv. Marka, sta dosegla dovoljenje za prenos teh ostankov v Benetke. Sv. Marku v čast so v Benetkah začeli graditi prekrasno baziliko, pravi čudež beneške arhitekture, in poleg nje nič manj ~~znane~~ znane nito doževo palačo.

Okoli leta 1000 so si Benečani pod dožem Orseolom osvojili istrsko in dalmatinsko obalo in otoke. Višek moči so Benetke dosegle v četrtni križarski vojni, ko je bilo leta 1204 v Bizancu ustanovljeno "Latinsko cesarstvo"; takrat so Benetke dobile večino egejskih otokov in mest. Zagospodarile so nad Jadranom in na vzhodnem Sredozemlju.

Znani beneški raziskovalec Marco Polo je proti koncu 13. stoletja prepotoval vso Azijo in prišel po kopnem na Kitajsko in v Indijo. Tedaj so Benetke začele trgovati z Daljnim vzhodom. Marco Polo je spisal razne zanimive knjige, v katerih opisuje potovanja po Aziji in običaje narodov, s katerimi se je seznanil ("Il Milione", "Mirabilia mundi"). Sicer pa se je bil že prej podal v Azijo po papeževem naročilu frančiškan Ivan iz Perugije (Giovanni

del Pian dei Carpini), ki je poročal o potovanju v knjigi "Zgodovina Mongolcev".

Leta 1369 so Benečani osvojili Trst. Ko so pa leta 1381 z bitko pri Chioggi dobili vojno z Genovežani, se je Trst osvobodil in že naslednje leto zaprosil za zaščito avstrijske vojvode. Trst je nato ostal v Avstrijskem cesarstvu do leta 1918, ko je prišel pod Italijo.

Medtem ko je Genova kot trgovska republika vedno bolj propadala, so Benetke vedno bolj cvetele. Beneška republika se je obdržala do 16. stol. in njeno ozemlje se je razprostiralo od Julijskih Alp do reke Mincio; zavzemalo je tudi Istro in Dalmacijo.

RAZVOJ MESTNIH DRŽAVIC (I COMUNI)

IN SPORI S CESARSTVOM (1024 - 1313)

V 10. stoletju je bil še kak vpad barbarov v Italijo; zlasti Madžari so nekajkrat vdrlili v Padsko nižino, jo opleniili in požgali in se z bogatim plenom vrnili v Panonijo. V takih primerih so se fevdniki - grofje ali škofje - dobro zavarovali v svojih utrjenih gradovih, ubogo ljudstvo pa je bilo prepuščeno samemu sebi.

Tako ni moglo iti dolgo naprej. Meščani so uvideli, da si morajo sami pomagati: obzidali so si mesto in se v njem utrdili. Ker so pa vse to naredili iz lastnega, brez tuje pomoči, zlasti še brez pomoči fevdnika, so mu

začeli odrekati dajatve in se obrnili do cesarja, da jim dovoli samoupravo mesta. Cesar je rad dovolil, če so mu plačali neko vsoto denarja, ker se je na ta način zmanjševala oblast fevdnikov, ki je že zasenčevala cesarja. S samoupravo so se tudi gospodarsko dvignili, ker so smeli kupovati in prodajati brez onih ovir, ki so jim jih stavili fevdniki. Tedaj so si zaželeli popolne avtonomije, dali so si sami zakone in so po zgledu pomorskih republik ustanovili lastne republike - mestne državice (i Comuni).

Mestno državico je navadno tvorilo mesto ali trg z majhnim kosom zemlje okrog. V njej si je ljudstvo samo vladalo, izvrševalo je ono oblast, katero so prej imeli fevdniki. Izdajalo je torej zakone, narekovalo statute, upravljalo sodstvo, razpolagalo z vojsko, pobiralo davke in kovalo denar. Na čelu mestne državice so bili konzuli, ki so imeli izvršno oblast; za manj važne zadeve jim je stal ob strani svet (consiglio), za važnejše zadeve pa je odločalo vse ljudstvo, ki se je v ta namen zbralo na zborovanje v cerkvi ali na javnem trgu (n.pr. za napoved vojne).

V mestnih državicah so pridobili posebno važnost obrtniški cehi. To so bile organizacije, ki so združevale v enoto vse delavce iste obrti ali trgovine in jih ščitile.

Večina mest Severne Italije se je organizirala v mestne državice s cesarskim dovoljenjem, večja mesta pa so se skušala otresti vsake podrejenosti in si prisvojila popolno avto-

nomijo, zlasti v odsotnosti cesarja. In ta je bil večinoma odsoten od Italije, ker je bival v Nemčiji. To pa je privedlo do ostrega spora med cesarjem in mestnimi državicami.

Leta 1152 je prišel na nemški prestol cesar Friderik I., ki so ga zaradi njegove rdeče brade imenovali Barbarossa. Ta je postal eden izmed največjih osebnosti srednjega veka. Bil je moder, a drzen in ambiciozen, pa je sklenil spet uveljaviti cesarsko oblast v Italiji.

Mestne državice so sicer priznavale cesarsko nadoblast, a so istočasno zahtevale vso svobodo kot samostojne državice, ki imajo pravico odločati o vojni in miru, pisati zakone in soditi. Friderik pa ni hotel popustiti v tem in je prišel na čelu svoje vojske v Italijo, kjer je v Ronkaliji (Piacenza) sklical zbor fevdnikov in predstavnikov mestnih držav (Dieta di Roncaglia). Med njimi jih je bilo nekaj iz Lombardije, ki so se pritoževali nad Milanom, češ da vedno bolj širi svojo posest na njih račun. Friderik se ni upal vojaško naravnost napasti Milana, zato je najprej uničil nekaj njegovih gradov, požgal mesta Asti, Chieri in Tortono in se vrnil v Pavijo, kjer se je dal kronati z "železno krono" za italjskega kralja. Nato je šel v Rim, kjer je dal usmrtiti Arnalda iz Brescije, heretičnega meniha, ki je bil skušal obnoviti rimsko republiko. Papež pa ga je okronal za cesarja. Za tem se je Friderik vrnil v Nemčijo.

Leta 1158 je prišel spet v Italijo z močno vojsko, kateri so se pridružili meščani iz Pa-

vije, Cremona, Como in Lodi, ki so bili ogroženi od naraščajoče milanske sile. Friderik je zavzel Brescijo in prisilil Milan, da se je odpovedal gospodstvu nad Lodi in Como. Nato je spet sklical nov zbor v Ronkaliji, kjer so mesta priznala njegovo nadoblast in kjer je mestom odvzel avtonomijo, s tem da jim je postavil cesarskega namestnika (podestà), ki naj bi vršil upravno in sodno oblast.

Milan in Crema nista hoteli pristati na to. Cesar je zato najprej oblegal Crema, ki se je junaško branila osem mesecev, nakar jo je oplenil in porušil do tal (1160). Nato je začel oblegati Milan, ki bi se bil morda uspešno branil, da ni požar uničil vso zalogo živeža. Zaman so prebivalci Milana prosili milosti: Friderik je dal mesto do tal porušiti (1167).

Z uničenjem Milana se je Friderik čutil varnega v ~~Severni~~ Italiji. Lombardska mesta pa so uvidela, da si z medsebojnim sovraštvom samo škodujejo, zato so sledila zgledu beneških mest, ki so se združila v Veronsko lego, in se v samostanu Pontidi (pri Bergamu) povezala v Lombardsko zvezo. V znak tega bratstva so določila, da obnovijo Milan in ga obdajo z močnim obzidjem, da se ~~hodolahke~~ uspešno brani. Tej Lombardski zvezi je načeloval sam papež Aleksander III.

Friderik se je kmalu vrnil z novo vojsko v Italijo. Po brezuspešnem obleganju raznih mest je leta 1176 prišlo do odločilne bitke pri Legnanu (blizu Milana). Na bojnem polju so zvezarji imeli velik voz, na katerem je mašnik med

bojem bral sv. mašo. Voz so imenovali "Carroccio". V začetku je bil Carroccio v nevarnosti, zato se je bojna sreča nagibala na sovražnikovo stran. Tedaj je priskočila vozu na pomoč "Smrtna četa", skupina 900 mladeničev, zapisanih zmagi ali smrti, pod poveljstvom Alberta da Giussano, ki je pognala sovražnika v beg.

Friderik je spoznal, da mora popustiti napram mestnim državicam, in z mirom, ki je bil sklenjen v Konštanci v Švici leta 1183, si je pridržal samo fevdniško nadoblast, ki je bila bolj formalnega kot dejanskega značaja.

Že star se je Friderik udeležil tretje križarske vojne in je nesrečno utonil v neki reki Male Azije (1190).

Sledil mu je sin Henrik VI., ki je umrl v Messini, star šele 32 let, in pustil otroka, poznejšega Friderika II., ki ga je mati Konštanca prepustila v varstvo papežu Inocencu III.

PAPEŽ INOCENC III. MENIŠTVO IN HEREZIJA

Po smrti papeža Gregorija VII. je Cerkev zopet začela propadati zaradi simonije in nepotizma. Pojavili so se tudi razni slučaji krivoverstva.

Ko je leta 1198 Inocenc III. zasedel papeški prestol, je takoj z vso odločnostjo nastopil proti pokvarjenosti v Cerkvi. Bil je bistri državnik in pravicoljuben. Skrbel je za

11) Papež Inocenc je bil zelo pobojen Gregoriju VII, in je nastopil ostro proti investiturnim bojih in 54 - brenil urkev.

(Papež Inocenc III. je bil prvi papež, ki je moč Cerkevne države in proglasil načelo, da je papež edini božji predstavnik na zemlji; da papeža nihče ne more soditi, ker je nad njim samo Bog, in da imajo zaradi tega vsi svetni vladarji svojo oblast le preko papeža. Papežev vpliv je začel rasti. 2) Dosegel je, da so nemški knezi leta 1215 izvolili za cesarja njegovega varovanca Friderika II. Razni kralji so mu plačevali tribut, in s četrto križarsko vojno je prisilil celo bizantinskega patriarha, da je priznal primat in uvedel zopet latinski obredni jezik. Na njegovo pobudo so križarji ustanovili "Vzhodno latinsko cesarstvo".

Ko je Inocenc tako utrdil ugled Cerkevne, se je lotil raznih krivoverskih gibanj. Ostro je nastopil zlasti proti "Katarom" in "Albigenzom", ki so začeli krivoverska gibanja v Italiji in južni Franciji. Pri tem delu so mu pomagali zlasti "beraški redovi", kot lazariisti, karmelitani in mercedariji. Leta 1216 je sv. Dominik Guzman ustanovil dominikanski red, kateremu je pripadal tudi (sv. Tomaž Akvinski). Ustanovnik frančiškanov pa je bil (sv. Frančišek Asiški) (1223), ki je oznanjal uboštvo, pokorščino in ponižnost. Ti redovi so vzeli za zgled pravila benediktinskega reda, katerega je že leta 529 ustanovil v samostanu Monte Cassino menih sv. Benedikt iz Norcije. Pozneje so se iz tega reda razvili še drugi, strožji: kartuzijanski, cistercijanski.

Papež Inocenc III. je sklical tudi koncil, na katerem se je določila ustanovitev posebnih

1862

1282
2686

680

preiskovalnih sodišč - inkvizicije -, na katerih so duhovniki-sodniki spraševali ljudi obtožene herezije (krivih naukov). Če heretiki niso priznali svojih krivih naukov, so jih inkvizitorji kaznovali z zaporom in tudi s smrtjo na grmadi.

Zloglasna je bila zlasti španska inkvizicija, kjer so despotski kralji izrabljali ta cerkvena sodišča ne samo v verske, temveč tudi politične namene.

ZADNJI ŠTAVFOVCI IN KONEC CESARSTVA

3. Friderik II., ** je bil videti "vosele sin kralje"* sin nemškega očeta in italijanske matere, rojen v Markah, je bil kot otrok v varstvu papeža Inocenca III., ki mu je pomagal do cesarskega prestola. *Toda napet in cesar*

Bolj kot za razmere v Nemčiji se je cesar *že 20* zanimal za Italijo, na katero je bil bolj navezan, ker se je tu rodil in tu prejel vzgojo *cesar in* v italijanskem duhu. Kasneje pa je med papežem in cesarjem nastal spor, ki je povzročil *med papežem in cesarjem* Italiji nastanek dveh strank, Guelfov in Gibelinov; prvi so držali za papeža, drugi pa za cesarja. S cesarjem so se povezali vsi fevdniki in aristokracija, s Cerkvijo pa mestne državice. Med njimi je prišlo do vojne, v kateri je bil cesar premagan pri Modeni (1249). *prva leta*

Friderik se je nato umaknil v Sicilijo, kjer je umrl leta 1250. Bil je velik vladar, izobražen, v Neaplju je ustanovil novo univerzo, ki je bila izmed prvih v Evropi. Na dvoru v Palermu je zbiral učenjake in pesnike. *in vendar*

*5. domeni so obnovili Lombardsko kraljevino in Frangipani je pomagal. To je bil prvi in poslednji cesar v Italiji in administriral južne dele Italije. * Umrl je leta 1250. V Palermu je zbiral učenjake in pesnike.*

5) Ker so po njegovi smrti nastali različni papeži

Ko je Friderik umrl, je zapustil cesarstvo in italjsko kraljestvo sinu Konradu IV. Manfred, Friderikov nezakonski sin, je upravljal Sicilijo in Apulijo kot namestnik Konradina, Konradovega dvoletnega sina, in ko je razširil lažno vest, da je ta umrl, se je dal v Palermu kronati za siciljskega kralja (1258).

6) Papež je zaradi tega poklical v Italijo Karla Anjou (beri: anžù), brata francoskega kralja sv. Ludvika; in ga v Rimu okronal (leta 1265) za siciljskega kralja.

Iz Rima je Karl Anjou šel z vojsko proti jugu in se pri Beneventu spoprijel z Manfredijevo vojsko. Ko je Manfred spoznal, da so njegove čete poražene, je odložil kraljevske znake, si nadel bojno čelado in se pognal v najhujši bojni metež, v katerem je padel.

Tako je Južna Italija ostala v rokah Karla Anjou.

Po Manfredijevi smrti je osemnajstletni Konradin, lep in pogumen deček, spodbujen po italjskih gibelinih, prišel z vojsko iz Nemčije v Italijo, da iztrže Karlu Anjou Južno Italijo, kjer se je ta izkazal za neznosnega trinoga. Ni pa imel sreče: v bitki pri Tagliacozzo ga je Karl strahovito porazil in ga v Neaplju obglavil. Z njim je izumrla rodovina Štaufov in "Sveto rimsko cesarstvo" je obstojalo le še po imenu. Ker je strahel na Francoze jih je poklical v Italijo

8) Toda tudi Karl Anjou se je varal, ko je mislil, da bo lahko mirno vladal s svojim trinostvom. Leta 1282 so se Sicilijani uprli, in *italijani*

10) Nekaj dni skoli talche okoli rde ille
mož in name v cerkev rde ille
ce je gudi, ~~bitel~~ in 1282. U name z ille
...
to so *italijanske* ...

z vzkliki "~~Smrt Francozom!~~" pobili vse franco-
~~ske vojake~~ ^{ki so ostali} se osamosvojili in si izvolili za
kralja Petra iz Aragone, španskega kralja

Karl Anjou je umrl leta 1285 v Foggiji. Njegovim naslednikom je ostala Južna Italija, Sicilijo pa so si obdržali Aragonci, ki so na njej ustvarili samostojno kraljestvo. Tako se je kraljestvo dveh Sicilij razdvojilo.

12.) Južno Italijo imajo Francozi, Sicilijo pa Španci

COMUNI IN SIGNORIE

preber vse
važno je na

1.) V tem času so se močno razvila mesta, ki ^{podobno} so že za vlado cesarja Barbarosse pridobila večjih pravic in imela celo lastno vlado, kateri je načeloval konzul. Sodnike je volilo ljudstvo. Izedlovali so sami zakone in kovali denar ter imeli lastno vojsko.

Konzuli so vladali navadno eno leto in do-
ločali odnošaje s papežem in s cesarjem. Bili so poveljniki vojske in imeli pod seboj polno uradnikov. Meščani so sodelovali z vlado po parlamentu ali zboru svetnikov (consiglio), ki se je imenoval tudi arengo. Parlament se je delil navadno na dve skupini: "Consiglio maggiore", ki je izvolil sodnike in izglasoval postave; "Consiglio minore", ki je dajal navodila in nasvete v tajnih državnih zadevah in so ga imenovali tudi "Consiglio segreto" ali "Consiglio di credenza".

2.) V začetku so imeli v mestni vladi premoč plemiči. Pozneje pa so tvorili podlago meščanstvu trgovci, obrtniki in rokodelci, ki so se

3.) Pri
to kiti prou
nizman hode izpo
imeli določba in
mestni svetniki.

posamezno združili v posebne strokovne bratovščine ali "cehe" ("collegi", "arti", "maestri"). Vsaka stroka je imela svoj ceh z mojstrom, zastavo in zaščitnikom (sv. Jožef je bil zaščitnik mizarjev, sv. Krišpin zaščitnik čevljarjev itd.). Obrtniki iste stroke so stanovali v isti ulici, ki je potem dobila po njih ime (Mizarska ulica, Čevljarska ulica itd.).

Pozneje je prišlo pri izvolitvi konzula in sodnikov večkrat do prepиров, ker so ti podpirali meščane svoje stroke. Zato so določili, naj bo vrhovni sodnik v mestu tuja oseba iz druge države, imenovana navadno od cesarja z naslovom podestà (župan). Pozneje pa si je ljudstvo izbralo poleg podestata tudi svojega vojskovodjo, ki je nosil naziv "Capitano del Popolo".

V tem najlepšem razmahu je večina severnoitalskih mest sklenila leta 1226 proti cesarju "drugo lombardsko zvezo"; nekatera mesta pa so ostala na strani cesarja. Zaradi tega so se med "comuni" pojavili spori, katere so znali spretno izrabiti plemiči-vitezi ("signori"). Ti so kot "condottieri" prevzemali poveljstvo mestnih straž in mestne vojske in s časom postali edini gospodarji mesta, tako da se je mestna republika pretvorila v nekako malo kneževino. Na ta način so nastale tako imenovane signorie. Tako so pozneje zavladali v Veroni Scaligeri, v Milanu Torriani, Visconti, Sforza, v Modeni in Ferrari Este, v Mantovi Gonzaga, v Bologni Bentivoglio, v Trevisu Ezzelino in Da Camino, v Ravenni Da Polenta, v Rimini Malatesta.

Leta 1236 je cesar prišel v spor s severno-italjskimi mesti in začela se je nanovo vojna. Sprva je zmagoval cesar, a potem ga je lombardska zveza premagala. Ker je Friderik izgubil v vojni najljubšega sina, se je odtegnil javnemu življenju in kmalu nato umrl v Južni Italiji. Z njim sta legla v grob tudi načrt in up nemških cesarjev, da bi ustvarili vseevropsko monarhijo. Nemčija je bila bolj razdobljena kot kdaj. A tudi papeževa oblast je začela bledeti.

Edino mesta, ki so pokazala, da znajo z junaško borbenostjo ohraniti neodvisnost, so vedno bolj cvetela. A v mestih samih so se pojavila nesoglasja med plemiči, trgovci in obrtniki. Nekateri sloji so naglo obogateli, drugi pa so se morali zadovoljiti z majhnimi dobički. Nastali sta tako dve veliki skupini: "arti maggiori" in "arti minori", ki sta predstavljali veliko (bogato) in malo (revno) meščanstvo ("popolo grasso" - "popolo minuto").

A tudi med raznimi mesti ni bilo soglasja: mesta so se sovražila. Te razmere so izrabljale mogočne in vplivne osebe, ki so s pretezo, da bodo zagotovile mir, ustanavljale "signorie".

Kljub tej politični šibkosti pa je bila Italija vodilna kulturna sila Evrope. V tej dobi so se pojavili predhodniki humanizma in renesanse: Dante Alighieri (1265 - 1321), ki je spisal "Božanstveno Komedijo" (La Divina Commedia), opis svojega namišljenega potovanja po peklu, vicah in nebesih. Z osebami, ki jih tu srečuje, podaja srednjeveške in lastne filozof-

ske, politične in teološke nazore. Spisal je tudi "De Monarchia", v kateri poudarja, da ima vladar oblast naravnost od Boga in da zato ni nikakor podložen papežu.

Oče nesmrtnih sonetov je Francesco Petrarca (1304 - 1374). Utemeljitelj italijanske proze pa je Giovanni Boccaccio (1313 - 1375). Svetovno znani umetniki iz te dobe so Cimabue, Giotto, Nikolaj in Pisano.

SIGNORIA V FIRENCAH

Firence (Florenca) so bile zaveznica papeža in Anjouvicev in kot republika so se začele razvijati po letu 1266, to je po zmagi Anjouvicev pri Beneventu. V Firencah so uspevale posebno dobro tekstilne industrije volne in svile. Tudi bankirstvo se je močno razvilo, tako da so firenški bankirji posojali denar celo papežu in francoskemu kralju.

(V začetku so prevzeli oblast nad mestom bogatejši sloji trgovcev in obrtnikov, ki so tvorili "arti maggiori". Sestavljali so se iz "rejenih ljudi" (popolo grasso). Kdor ni bil včlanjen v kakem "cehu", se ni mogel udeleževati pri vladi. Znano je, da se je zaradi tega Dante moral vpisati v "ceh zdravnikov in mironičarjev" (arte dei medici e degli speziali). V Firencah so prevladovali vedno guelfi, a okrog leta 1300 sta se med guelfi stvorili dve stranki: "Beli" (Bianchi) in "Črni" (Neri). Papež Bonifacij VIII. je podpiral črne, zato

je moralo veliko "belih", med njimi tudi Dante, v prėgnanstvo. Ker je "popolo grasso" zelo ošabno, samovoljno in kruto vladal, je leta 1378 izbruhnila vstaja "čompov", t.j. mezdnih tekstilnih delavcev. Zavzeli so poslopje signorie in njej na čelo postavili "grebenarja" (cardatore) Mihaela Landa z naslovom "Gonfaloniere di giustizia". Vstaja pa je bila kmalu udušena in zavladatale so spet najbogatejše družine "rejenih", ki so tvorile pravo oligarhijo.

7. V 15. stol. je prišla oblast v roke največjega bankirja v Firencah, Cosima Medici. Ta ni imel nobenega uradnega položaja, a vse niti vladanja so bile osredotočene v njegovih rokah. Da bi pridobil zase revno plast ljudskih množic, je organiziral velika gradbena dela.

8. Po Cosimovi smrti (1464) je oblast prešla najprej na njegovega sina Petra, potem pa na vnuka Lovrenca Krasnega (Lorenzo il Magnifico) ^{Medici} (1469 - 1492). Ta vladar se je proslavil kot podpornik književnosti in umetnosti, tako da so ~~Firence~~ ~~prejele~~ naziv "Atene Italije".

9. Proti Lovrencu in njegovemu bratu Julijanu je leta 1478 plemiška rodbina Pazzi skupno s pizanskim nadškofom Salviatijem in s papeško podporo osnovala upor, ki ga v zgodovini imenujemo "La congiura dei Pazzi". ← Na nedeljo, ko je nadškof Salviati bral sv. mašo, so med povzdigovanjem navalili uporniki z bodali nad oba brata. Julijan je bil smrtno ranjen in je takoj izdihnil, Lovrenc pa se je rešil v zakristijo. Zaradi tega dejanja je bilo ljudstvo tako razjarjeno, da je nadškofa in druge upornike obesilo ob oknih "signorie".

Medici so
shodnih
medicini
Medicini
in zani
pavisti

10. Tako je Lovrenc med vladal.

V tem času je živel tudi duhovnik Girolamo Savonarola, verski reformator, ki je bil leta 1498 po papeževi sodbi sežgan na grmadi.

SIGNORIE V VERONI IN MILANU

V Veroni so vladali Scaligeri. Prvi "gospod", ki se je uspešno bojeval proti Padovi in Trevisu in pridobil mnogo ozemlja v zapadni Benečiji, je bil Can Grande. Na njegovem dvoru je bival dolgo časa Dante, ki mu je posvetil zadnji del "Božanstvene Komedije" (Nebes). Ko je leta 1329 Can Grande umrl, mu je sledil sin Mastino, ki si je osvojil tudi Brescio ter Parmo in Lucco. Pozneje pa so Benetke, Milan in druga mesta severne Italije sklenile vojaško zvezo proti veronski signoriji. Milanske čete so zavzele Verono in rodbina Scaligerov je bila uničena.

Milansko signorijo so sprva imeli v oblasti guelfi Torriani, pozneje pa rodbina Visconti. Leta 1312 je bil priznan za pravega "gospoda" Matej Visconti, ki si je znal spretno pridobiti obsežna ozemlja v Lombardiji in Piemontu. Njegov sin Ivan (1349 - 1354), ki je bil istočasno tudi milanski škof, je ozemlje signorije še razširil in zavzel Bologno, Genova in nekatere alpske predele današnje Švice. Po njegovi smrti sta zavladala njegova dva nečaka Galeazzo in Bernabò, ki sta bila pa samovoljna, brezsrčna in zelo kruta. Po smrti Galeazza leta 1378 je signoria prešla v roke

sina Gian Galeazza, ki je obdržal do leta 1402. Milanu je priključil Verono, Vicenzo in velik del Emilije, Piso, Perugijo, Assisi ter Sieno. Ni bil vojskovodja; pridobil si je moč in postal skoraj najmočnejši "gospod" v Italiji le s spletkami, zločini in izdajstvi. Leta 1395 je za denar prejel od nemškega cesarja investituro kot "milanski vojvoda" in naslednje leto kot "grof Pavije". Pozneje pa je cesar priznal signoriji naslov "kneževina".

Gian Galeazzo Visconti je pospeševal kulturo in umetnost. Ustanovil je univerzo v Paviji in razne druge šole. Začel je graditi milansko stolnico in krasno pokopališče ("Gertosa") v Paviji. Ob njegovi smrti sta bila njegova otroka Giovanni Maria in Filippo Maria še nedoletna. Prvi je bil umorjen leta 1412, drugi pa je le z veliko težavo mogel obdržati enotnost svojega ozemlja. Bojeval se je proti Benetkam, katerim je moral odstopiti Brescia in Bergamo do reke Adda. Po letu 1435 je skupno z aragonskim kraljem Sicilije stopil v vojno proti Neaplju, ki je imel kot zaveznike Benetke, Firenze in papeža. Milanske čete je vodil znameniti "condottiere" Francesco Sforza, kateremu je Filip dal edino hčer Bianco Marijo za ženo. Sforza se je uspešno bojeval in pripomogel, da so leta 1442 Aragonci mogli zmagovito vkorakati v Neapelj.

Ko je leta 1447 Filip Maria umrl, so si Benetke hotele osvojiti Milan in so se v to svrhu zvezale z Aragonci. Milan pa, kateremu so pomagale Firenze, je poveril vrhovno poveljstvo nad vojsko zopet Sforzi, ki je Benečane

premagal. Te vojne bi se bile najbrže še nadaljevale, če bi se leta 1453 ^{ne razširila} ~~ne~~ strašna vest, da so Turki pod vodstvom sultana Mohameda II. že zavzeli Carigrad in da z vso naglico prodirajo v Evropo. To je povzročilo, da so že v naslednjem letu 1454 vojskujoče se državice v Italiji sklenile mir v Lodi. Beneška republika je prejela mesto Crema, Sforza pa je postal milanski vojvoda.

Sforza je obdržal oblast do leta 1466. Ko je umrl, mu je sledil sin Galeazzo Maria, ki je pa bil umorjen leta 1476 v cerkvi sv. Stefana v Milanu. Sledil mu je njegov nedoletni sin Gian Galeazzo, katerega je ostavil stric Lodovico il Moro, ki je prevzel sam vodstvo signorije.

CERKVENA DRŽAVA V 14. in 15. STOLETJU

Papež Bonifacij VIII. (1294 - 1303) je bil zelo energičen vladar. Hotel je pridobiti Cerkvi zopet visok ugled, sebi pa najvišjo cerkveno in svetno oblast. Zato je prišel v spor s francoskim kraljem Filipom IV. Lepim, ki je dal papeža ujeti. Strt je papež še istega leta umrl.

Njegov naslednik je bil Klement V., po rodu Francoz. Ta je na Filipovo prigovarjanje prenesel leta 1306 sedež papeške kurije iz Rima v Avignon v južni Franciji, kjer je ostala 72 let, t.j. do leta 1377. To dobo imenujemo "avignonsko sužnost".

Dolgotrajna odsotnost nemških cesarjev od Italije in nato tudi preselitev papežev v Avignon sta povzročili, da je bila Italija politično še bolj razkosana kot nekdej. Med mestnimi republikami in "signorijami" je stalno vladal nesporazum in spori so se vedno bolj večali in širili. Šele leta 1308, ko je grof Henrik Luksemburški postal cesar pod imenom Henrik VII., so gibelini tega cesarja poklicali v Italijo, da bi napravil red in poravnal spore. Razna mesta so ga z veseljem sprejela, a ko se je pripravljajal proti guelfskim Firencam, je nagloma umrl.

Po smrti Henrika so spet vzplamteli boji med "signorijami". Signori so imeli najemniške čete, katere so vodili tuji "capitani". Ti so se bojevali za onega, ki je več plačal. Ti vojščaki so se grozno maščevali nad premaganim ljudstvom in popolnoma oplenili zavzeto mesto.

V dobi "avignonske sužnosti" so tudi po pa-
peških mestih izbruhnili upori. V Rimu so se
borile za oblast rodbine Colonna in Orsini, kateri izgubijo
Leta 1347 pa je dvignil v Rimu upor Cola de kmalu pomen
Rienzo, ki se je oklical za ljudskega tribuna.
V začetku je z železno roko napravil red. Toda
kmalu je začel živeti v razkošju, bil je slave
lakomen in je sanjal o Rimu kot središču sveta.
Ljudstvo se mu je uprlo in Cola je moral beža-
ti iz Rima; ujeli so ga in ga izročili papežu
Inocencu VI. v Avignonu. Papež mu je podaril
prostost in ga poslal v Rim skupno s kardina-
lom Egidijem Albornožom, kateremu je dal nalo-
go, naj znova uredi papeževo državo in pri-

pravlja povratek v Rim. Ker se je Cola zopet izkazal za krutega tirana, ga je ljudstvo leta 1354 ubilo. Umni kardinal Albornož je sam uredil državo in pripravljaval papežev povratek, za katerega sta se zelo zavzemala sv. Katarina Sienski in pesnik Petrarca. Končno se je leta 1377 papež Gregor XI. vendar odločil in prenesel cerkveno stolico zopet v Rim. Po vrnitvi v Rim je papež Gregor kmalu umrl. Volitve novega papeža pa so se vršile z velikim hruščem in z neredi. Rimsko ljudstvo je namreč zahtevalo, naj se izvoli papež italijanske narodnosti in se s tem prepreči zopetni prenos papeževga sedeža v Avignon. Izvoljen je bil nadškof mesta Bari, ki si je nadel ime Urban VI.; veliko kardinalov pa je bilo proti Urbanu, pa je izvolilo protipapeža, ki je imel svoj sedež v Avignonu. Tako se je katoliški svet razdelil na dva dela. Ta razdelitev, ki je trajala 40 let in ki je samo spodkopavala ugled Cerkve, se v zgodovini imenuje "shizma zahoda" in je bila najglavnejši vzrok needinosti narodov v obrambi proti prvim navalom Turkov.

Turki so si najprej osvojili Malo Azijo, prekoračili Dardanele, zavzeli Balkanski polotok in razrušili Bizantinsko cesarstvo.

Shizma v katoliški Cerkvi je nadaljevala in od leta 1409 do leta 1415 so bili izvoljeni kar trije papeži. Temu stanju je napravil konec cerkveni zbor (koncil) v Konstanci, kateri je odstavil vse tri papeže in imenoval novega, Martina V. Sledil mu je Evgen IV. in ko je ta leta 1447 umrl, je bil izvoljen za papeža Ni-

kolaj V., kateremu se je leta 1449, po smrti protipapeža Feliksa V., posrečilo izvršiti edinstvo v zapadni Cerkvi.

Sledila je vrsta modrih in pravičnih papežev, med katerimi je bil tudi nekdanji tržaški škof Enea Piccolomini kot papež Pij II., ki je v Anconi zbral veliko vojsko in mornarico za pohod proti Turkom. A še preden je vse pripravil za vojno, je umrl. Turki pa so napredovali. Izkrkali so se v Apuliji in prodirali v Marke in v Umbrijo. Na severu pa so pustošili po furlanski nižini (1480). VSE OKOLI LETA 1400

Ne papež ne cesar ne srednjeveški gospodje se niso zmenili, da bi se Turkom postavili v bran. Papeštvo je začelo znova propadati, posluževalo se je nesramnih spletk, uporov in tudi zločinov. Zavladal je spet nepotizem. To je trajalo do ničvrednega papeža Aleksandra VI. ki je zaključil to dobo v 15. stoletju.

ZGODNJI NOVI VEK

(1492 - 1648)

Svetovnovažni zgodovinski dogodki, ki karakterizirajo prehodno dobo iz srednjega v novi vek, so:

- 1) iznajdba
- 2) odkritje nove zemlje (Amerike)
- 3) cerkveni razdor na Nemškem
- 4) začetek razpada nemškega cesarstva
- 5) vedno močnejše francosko kraljestvo
- 6) nove razmere med evropskimi državami na podlagi "političnega ravnotežja".

NOVI VEK se deli v dve dobi:

Prva doba gre od odkritja Amerike (1492) do westfalskega miru (1648). Imenuje se tudi doba reformacije ali cerkvenega razdora, ker so bili verski prepiri v Evropi najpomembnejši dogodki, ki so povzročili hude krvave boje.

Druga doba gre od westfalskega miru (1648) do začetka francoske revolucije (1789) odnosno do Dunajskega kongresa (1815). V Evropi je bilo pet velesil, ki so bile druga z drugo v ravnotežju: Avstrija, Francija, Anglija, Rusija, Prusija. Anglija si je pridobila prvenstvo na velikem morju in v svetovni trgovini (Amerika,

Indija). Amerikanci pa so se uprli in ustanovili po krvavi vojni "Združene države Amerike" (USA).

I Z N A J D B E

Najznamenitejše iznajdbe tega časa so kompas, smodnik, papir, tiskarstvo.

Kompas ali magnetna igla je železna, z magnetom odrgana igla, ki kaže vedno proti severu in je zelo važna za mornarje, da se znajo ravnati in ubrati pravo smer. Feničani in pozneje Bencčani so ~~pluli~~ po zaprtem Sredozemskem morju; šele s kompasom so si mornarji upali na veliko odprto morje. Kompas je veliko pomagal pri odkritju Amerike. Ne ve se, kdo ga je iznašel; izboljšal ga je Flavio Gioia iz Amalfija.

Smodnik ali strelni prah je iznašel nemški frančiškan Bertold Schwarz (beri: švarc). Slučajno je v možnarju zdrobil nekoliko solitra (kalijev nitrat), žvepla in oglja in vse pokrtil s težkim kamnom. Ko je nato kresal ogenj, je iskra padla v možnar, vnela stolčeno zmes in kamen je s silo odletel. Iznajdba smodnika je spremenila vse srednjeveško vojskovanje.

Papir. Stari Egipčani so pisali na stebeljske dele papirjevega drevca (papiirus), kar je bilo pa zelo drago in redko dobiti. Ljudje so začeli pisati na posebno ustrojene kozje in

ovčje kože. Tristo let pr. Kr. pa so v malo-azijskem mestu Pergamon izdelovali najboljše kože, imenovane "pergament". Kitajci so izdelovali papir iz surove pavole in tak papir je bil veliko cenejši. Arabci so ga prinesli v Evropo.

Tiskarstvo. Nekdaj so po samostanih redovniki izrezovali v lesene plošče podobe svetnikov, pozneje tudi njihovo ime. Te izreze so nato namazali z barvo in natisnili podobo na pergament. Ivan Gutenberg pa je začel izrezovati posamezne črke, ki so se dale po volji zložiti in zopet razložiti. Pozneje je lesene črke zamenjal s svinčnimi. Ta umetnost je hitro napredovala in kmalu so začeli tiskati celo knjige. Prva knjiga, ki so jo natisnili na ta način, je bilo sveto pismo.

/ O D K R I T J A

ODKRITJE POMORSKE POTI V VZHODNO INDIJO IN USTANOVITEV KOLONIALNE DRŽAVE

Odkar so Turki osvojili dežele bizantinskega cesarstva, je postala trgovina italijanskih pomorskih držav s Prednjo Azijo (od koder so s posredovanjem Arabcev dobivali indijske produkte) vedno težavnejša. Zato so v zapadni Evropi vedno bolj čutili potrebo po neposrednem trgovanju z bogato Indijo.

Prvi, ki so skušali priti okrog Afrike v Indijo, so bili Portugalci. Toda kljub temu, da so že od 12. stol. dalje poznali kompas, so se bali odprtega oceana. Tedaj je bilo namreč razširjeno mnenje, da ob ravniku sonce tako zelo pripeka, da morje kar vre; razen tega divje pošasti napadajo in požirajo mornarje.

Vendar pa je leta 1486 Portugalec Jernej Dias prispel do južnoafriškega rtiča, ki ga je zaradi silnih viharjev nazval "Viharni rtič". Pozneje so ga Portugalci prekrstili v "Rtič dobre nade" z upanjem, da bodo kmalu odkrili pot v Indijo.

Šele veliko pozneje se je pogumnemu admiralu Vasco de Gama posrečilo, da je objadral Afriko in dosegel leta 1498 luko Kalkuta na zapadni obali Prednje Indije. Leta 1500 je kralj Emanuel Veliki poslal admirala Cabrala z brodom v Vzhodno Indijo. Na poti ga je ekvatorialni morski tok zanesel proti jugozahodu, kjer je odkril Brazilijo in jo osvojil v imenu kralja.

Portugalci so v azijski Indiji kmalu razširili kolonialno posest ter osvojili Aden, Cejlon in Malako. Tako so zagospodarili trgovskim potem ter izrinili Arabce in Egipčane z vseh trgovskih postojank. Portugalska je bila tedaj največja pomorska sila, Portugalci pa najpodjetnejši evropski narod. Njih glavno mesto Lisboa je bilo prvo in glavno tržišče na svetu.

ODKRITJA IN OSVOJITVE ŠPANCEV

Še preden so Portugalci prispeli v Indijo, je Krištof Kolumb, po rodu Italijan iz Genove, odkril nov del sveta: Ameriko. Kolumb je prišel namreč do prepričanja, da bi bila najbližja pot v Indijo proti zapadu preko Atlantskega oceana. Za ta svoj načrt je skušal najprej pridobiti portugalskega kralja, a ta ga je zavrnil. Nato se je obrnil do kastiljske kraljice Izabele, ki mu je dala na razpolago tri ladje. Leta 1492 je Kolumb odplul iz pristanišča Palos in po dolgi in nevarni vožnji odkril 12. oktobra otok Guanahani, ki mu je dal ime San Salvador, trdno uverjen, da je odkril kak otok ob vzhodnoazijski obali.

Tako je Kolumb odkril "Novi svet", ne da bi si bil tega v svesti. Bil je še vedno prepričan, da je odkril novo pot v Indijo, čeprav je na svojih treh nadaljnjih potovanjih odkril velik del Antiljev in celo del ameriške celine, pa ni našel nikjer indijske ali kitajske kulture.

Umrl je leta 1506 v Valladolidu. Novo odkrito ozemlje pa so imenovali "Amerika" po florentinskem geografu Amerigo Vespucci, ker je on prvi živo opisal to deželo.

PRVO POTOVANJE OKROG SVETA (1519. - 1522)

Že leta 1513 je Španec Balboa po težavnih poteh in po ljutih bojih z domačini prekoračil panamsko ožino in odkril Veliki ali Tih ocean. Leta 1519 je Portugalec Ferdinand Magellan od-

plul s svojimi ladjami proti južnovzhodni obali Amerike in prebrodil ozko in nevarno morsko ožino med Južno Ameriko in Ognjeno zemljo, ki se še danes imenuje po njem Magellanov preliv. Plul je naprej po Tihem oceanu in odkril Filippine, kjer je umrl. Njegovi tovariši so nadaljevali pot preko Indijskega oceana in okoli Afrike in se srečno vrnili domov.

Drzni mornarji so s tem dokazali, da je zemlja okrogla.]

OSVOJITEV MEHIKE

zavzel Mehiko

Ferdinand Cortez se je leta 1519 z nekaj sto hrabrimi Španci in nekoliko topovi odpravil s Kube in se izkrcał na mehikanski obali. Mehikanci, katerim so vladali Acteki, so imeli prastaro kulturo in dobro urejeno državo. Pečali so se s poljedelstvom, rudarstvom in obrtjo. Lepe in dobre ceste so spajale valika in dobro utrjena mesta. Njihovi verski običaji pa so bili grozoviti. V kamnitih svetiščih so darovali svojim bogovom ujetnike in se gostili s človeškim mesom. Imeli so hieroglifom podobno pisavo in so poznali tudi dolgost sončnega leta.

Cortez je prišel skoraj brez odpora do glavnega mesta Mehike, kjer ga je prestrašeni kralj Montezuma zelo prijazno sprejel. Pozneje so se Mehikanci uprli in Cortez, ki je medtem dobil ojačenja, je 1521 po krvavih bojih zopet zavzel mesto in vso deželo. Kralj Montezuma je padel v pouličnih bojih.

Cortez je bil prvi španski namestnik v Me-

hiki in je imenoval to deželo "Nova Španija".
Leta 1536 je odkril še polotok Kalifornijo.

PIZARRO IN ALMAGRO OSVOJITA PERU IN ČILE

Osvojili so Peru

V državi Peru je prebivalo bogato in izobraženo ljudstvo. Peruanci so imeli zelo razvito poljedelstvo in obrt. Prostrani vodovodi so namakali polja, da je bila dežela podobna velikemu vrtu. Glavno mesto so krasile dvonadstropne, trdno zgrajene hiše in veličastna svetišča, kjer so deklice, najrazsipneje napravljene z zlatom, opravljale duhovniško službo. Svojega kralja iz rodovine Inka so Peruanci častili po božje. Človeških žrtev *Inkaku* niso poznali.

osvojili Chile
To prebogato deželo je leta 1532 osvojil Pizarro. Zgradil je novo glavno mesto Lima. Njegov tovariš Almagro pa je leta 1535 zavzel Čile in osvojil deželo.

ODKRITJA HOLANDCEV, ANGLEŽEV, FRANCOZOV IN RUSOV

Leta 1605 so Holandci odkrili peti kontinent, Avstralijo, in ga imenovali "Nova Holandija"! Angleži in Francozi pa so ob vzhodni severnoameriški obali ustanovili več kolonij.

Ruski kozaki so že v 16. stol. prodirali po sibirskih pustinjah, ustanavljali naselbine in tako širili oblast ruskih carjev proti vzhodu.

POSLEDICE ODKRITIJ

Odkritje Amerike je zadalo smrtni udarec trgovini v Sredozemlju. Znamenita srednjeveška mesta kakor Benetke in Genova so začela propadati. Ista usoda je doletela tudi nemška mesta, ki so preko Alp trgovala z Italijo. Znamenita trgovska družba Hansa, ki je vezala vse baltske luke, je prenehala, in težišče vse trgovine se je preneslo na obrežje Atlantskega oceana. Amerika je dobivala iz Amerike koruzo, krompir, tobak, sončnice, mnogo vrst cvetlic, purana, zlato in srebro. Afrika in Azija sta prejeli iz Amerike kinovec, ki daje najučinkovitejše zdravilo zoper mrzlico.

Evropa pa je dala Ameriki žito, sadje, govedo, konja in psa. Iz Azije in Afrike pa je Amerika prejela kavo in sladkorni trs.

*luceli
20 tisoč
vaki 2
Ameriko*

na Ameriko

CERKVENI RAZDOR

(REFORMACIJA)

Urban

Sv. Cerkev uči, da se skesanemu grešniku grehi odpustijo, a da mora grešnik prej opraviti naloženo mu pokoro. Ta pokora je bila v srednjem veku zelo stroga. Grešnik ni smel v cerkev, dokler se ni popolnoma spokoril (Pot cesarja Henrika IV. v Canosso). Pozneje pa so papeži odredili, da so grešniki namesto pokore lahko opravili kako dobro delo. Urban II. je križarjem podelil popolne odpustke, ker so ne-

varnosti in težave, ki so spremljale križarje na bojiščih, bile pač večje kot vsaka pokora. Cerkevni zbor v Lijonu je odredil, da se podeljijo odpustki tudi tistim, ki sami ne morejo v sveto vojno, a jo podpirajo z darovi. Pozneje je papež podelil odpustke tudi tistim, ki se s skesanim srcem spovejo in se obhajajo in nato kaj darujejo za zidanje cerkve sv. Petra v Rimu. Zgodilo pa se je, da so nevredni duhovniki gledali le na to, da bi nabrali čim več darov.

Proti temu ravnanju se je uprl Martin Luter, duhovnik avguštinskega reda in profesor bogoslovja na vseučilišču v Wittembergu. Slišal je namreč, kako je neki dominikanec na cesti vzpodbujal ljudstvo, naj bo radodarno z darovi za zidanje cerkve sv. Petra v Rimu in mu obljubljal, da bo potem papež vsakemu grešniku, ki je kaj podaril, podelil visoke odpustke. Ogorčen zaradi te "prodaje odpustkov" je Luter sestavil proti katoliški Cerkvi 95 tez (točk) in jih pribil na vrata katedrale. Papež je izrekel proti njemu kazen izobčenja, toda saški kralj je branil Lutera, ki je začel oznanjati novo vero: vero v Boga za rešitev lastne duše; vsak vernik občuje neposredno z Bogom po molitvi; ~~vsak vernik~~ ^{vsak vernik} naj bere sam sveto pismo in naj si ga sam razlaga; brez pomena so papež in škofje in duhovniki, sveta maša, zakramenti, posti, pokore, romanja, obljube in drugo. ^{Wolff je napisal -}

Ker je cesar Karel V. hotel zatreti to novo vero, so luteranci (Lutrovi pristaši) predložili protest (zato se imenujejo tudi prote-

stestniki) kot bolniki in drugi Lutrovi

stantje) in začela se je prava vojna, ki se je končala leta 1555 z mirom v Augsburgu. Protestantje so dosegli takrat popolno prostost in svobodo za oznanjevanje svoje vere!

Lutrovemu zgledu so sledili še drugi reformatorji: Zwingli in Kalvin v Švici in Franciji, Hus na Češkem, Primož Trubar v Sloveniji, Fra Girolamo Savonarola v Italiji, kralj Henrik VIII. v Angliji, ki je ustanovil anglikansko cerkev.

PROTIREFORMACIJA

Pred protestanti in drugimi heretiki se je začela katoliška Cerkev trdo braniti. To nalogo so prevzeli predvsem cerkveni redovi. Kapucini so strogo izvajali frančiškanski red. Barnabiti so vzgajali mladino v katoliški veri. Razne redovnice in frančiškani so prevzeli nalogo pomagati bolnikom. Sv. Ignacij iz Lojole je ustanovil družbo Jezusovo (jezuitje); to je najmočnejša institucija, kateri se je posrečilo ohraniti Cerkvi vpliv in moč na svetu.

Ignacij Lojolski je bil sprva vojak in ko je ustanovil Jezusov red, je od redovnikov zahteval vojaško disciplino in slepo ubogljivost vodji, ki ima naslov generala. Ta red ni samo rešil mnogo držav v Evropi pred reformacijo, ampak je pošiljal svoje redovnike tudi v prekomorske dežele oznanjat Kristusovo vero. Jezuit Franc Ksaverij je deloval med divjimi

plemeni v Ameriki, na Japonskem in na Kitajskem. Leta 1542 je papež Pavel III. ustanovil poseben tribunal, ki je moral soditi in kaznovati heretike. Leto kasneje je dal sestaviti "seznam vseh prepovedanih knjig" (Index), takih namreč, ki so širile herezijo. Isti papež je leta 1545 sklical v Trident na Tirolskem tako zvan "Tridentinski koncil", ki se je zaključil šele leta 1563, ko je vladal papež Pij IV. Delovanje tega koncila je bilo doktrinarno in disciplinarno. Določili so, katere so dogme, to so tiste resnice, katere mora vsak kristjan sprejeti in verovati. Disciplinarno delo pa je obstojalo v tem, da je koncil natanko predpisal življenje in delovanje duhovnikov. Tridentinski koncil je tedaj ustanovil tudi cerkvene seminarje. Ta skupina institucij in delovanja se v zgodovini imenuje katoliška protireformacija. *Obstaja vsaj eno vrsto in seznam vseh prepovedanih knjig.*

H U M A N I Z E M

V srednjem veku so več stoletij gojili znanost, književnost in umetnost duhovniki v samostanih. V znanosti so razglabljali o verskih resnicah, o namenih človeškega življenja z ozirom na cerkvene nauke (sholastika - Tomaž Akvinski); prav tako so skušali verske resnice čim bolj globoko s srcem dojeti in občutiti (mistika -sv. Avguštin). Proti koncu srednjega veka pa so začeli v Italiji proučevati velika dela rimskih in grških modroslovcev in pisate-

ljev. Ko so križarji zavzeli Carigrad in so grški učenjaki pribežali v Italijo, so prinesli s seboj mnogo grških spisov in so poživali zanimanje za grško omiko. Ti izobraženci niso hoteli dati človeku samo znanja, ampak so ga hoteli s klasičnimi deli tudi duhovno poplemunititi in ga osvoboditi surovosti. Hoteli so, da bi si človek ustvaril tu na zemlji lepše in srečnejše življenje. Imenovali so se človekoljubi ali humanisti.

"Humanae litterae" so bile grška in latinska literatura, ki so jo poučevali po šolah, katere so bile na novo ustanovljene. Bogataši so si nabavili velike knjižnice rokopisov. Oživljena rimska in grška omika je privedla humaniste do tega, da so proučevali naravo in zakone, ki vladajo v naravi. Tako je slavni Kopernik, Poljak po rodu, pričel učiti, da se zemlja suče okrog sonca. Predhodnik humanizma v Italiji je bil Dante Alighieri. Drugi humanisti v Italiji so bili: Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, Lodovico Ariosto ("L'Orlando Furioso") in Torquato Tasso ("La Gerusalemme liberata"). Znamenit državnik je bil Nicolò Machiavelli, ki je spisal "Il Principe", znan zgodovinar pa Francesco Guicciardini ("La Storia d'Italia"). Machiavelli uči, da mora imeti država neomejeno oblast in naj bo njeno glavno načelo le uspeh ne glede na sredstva, ki jih uporablja.

R E N E S A N S A

Velike iznajdbe ob koncu srednjega veka in odkritje novih dežel ter renesančna miselnost, vse to je povzročilo prevrat v gospodarstvu, znanosti in umetnosti ter privedlo do takih sprememb v življenju in mišljenju srednjeveškega človeka, da po pravici lahko rečemo, da se s 15. stoletjem začne novi vek.

Italijani so prvi opustili gotski slog in začeli graditi v novem, renesančnem slogu. Renesansa pomeni preporod umetnosti. Deli se v zgodnjo renesanso, to je renesanso 15. stoletja, in pozno renesanso (imenovano tudi visoko), to je renesanso 16. stoletja.

Renesančnim umetnikom so služile za vzor stare stavbe, ki jih pa niso na slepo kopirali, temveč ustvarjali velika samostojna dela.

Glavni namen tega sloga je harmonija in simetrija.

Največji umetniki visoke renesanse so bili: Michelangelo Buonarroti, ki je bil velik kot stavbenik, kipar in slikar; zgradil je kupolo na cerkvi sv. Petra v Rimu, poslikal je strop sikstinske kapele (Ustvaritev sveta in Sodni dan) in ustvaril številna kiparska dela (David, La Pietà, Noč in Medicejski grobovi v Firencah). Svetovno znan je njegov Mojzes. Nadalje spomenik na grobu papeža Julija II. v cerkvi sv. Petra v verigah v Rimu, ki je velika mojstrovina.

Drugi velikan te dobe je Leonardo da Vinci, ki je bil tudi vsestransko izobražen mož.

Pečal se je s kiparstvom, slikarstvom, mehniko in anatomijo. Bil je prepoln novih idej in načrtov, zaradi česar ni niti dokončal svojih del. Svetovno znane so njegove slike Madonna v votlini, Zadnja večerja in Gioconda.

Tretji velik umetnik je Rafael Sanzio, ki se je proslavil kot slikar Madon in portretov. Pustil je za seboj ogromna dela, čeprav je mlad umrl. Slikal je tudi sobe Vatikana.

Tizian, umetnik beneške šole, je slikal portrete vladarjev, članov svoje družine ter prijateljev. Pustil jih je okrog 2000.

Iz Italije se je renesansa razširila še v druge dežele in jih popolnoma zajela. Največji nemški renesančni umetnik je Albrecht Dürer, ki se je proslavil s svojimi lesorezi in bakrorezi: Smrt, Vitez in hudič itd.

Znani hrvaški renesančni umetniki so bili v Dalmaciji in sicer Vranjanin, ki je deloval v Italiji kot stavbenik, Juraj Matejević, ki je delal kot stavbenik v domovini, Medulić kot slikar in Glović kot miniaturist. V drugih krajih Hrvatske in Slovenije pa se renesansa ni mogla razviti, ker je bila takrat doba najhujših turških navalov.

MOGOČNE MONARHIJE V EVROPI OB ZAČETKU NOVEGA VEKA

V 14. in 15. stol. so se v zapadni Evropi stvorile tri velike kraljevine: Španija, Francija in Anglija. Zraven teh pa je še vedno obstojalo Sveto rimsko (nemško) cesarstvo, ne več tako mogočno kakor v srednjem veku, vendar obsegajoče obširne dežele, namreč Nemčijo, Avstrijo in še druge pokrajine, ki pripadajo danes Češkoslovaški, Danski, Holandski, Franciji.

Španska kraljevina je nastala z ženitvijo aragonskega kralja Ferdinanda Katoličana z Izabelo, kraljico Kastilije (1468). Dolgo, toda uspešno sta se bojevala proti Arabcem, ki so imeli svojo državo v južni Španiji. Leta 1492 sta Arabce popolnoma premagala in zavzela njihovo glavno mesto Granada.

Francija se je že leta 888 odtrgala od rimsko-nemškega cesarstva. Od leta 1337 do leta 1453 je izvojevala tako zvano "stoletno vojno" proti Angliji, ki je bila zasedla velik del francoskega ozemlja. Francozom se je posrečilo izgnati Angleže in osvoboditi vsa zasedena ozemlja (junakinja Ivana d'Arco). A že pod kraljem Ludvikom XI., ki je vladal od leta 1461 do leta 1483, je bila Francija močna in kompaktna monarhična država.

Anglija je postala kraljevina v 9. stol. V 11. stol. so jo zavzeli Normani. Po dolgih notranjih bojih pa je Anglija v 14. stol. postala močna država in je celo tvegala "stoletno

vojno" s Francijo. Ker je pa to vojno izgubila, je prišlo v notranjosti države do raznih uporov in celo do državljanske vojne, tako zване "vojne dveh rož". Pod dinastijo Tudor, ki je v tej vojni zmagala, je Anglija postala strnjena in mogočna država.

Ob začetku nove dobe so bile torej vse tri imenovane države (Španija, Francija, Anglija) močne in dobro urejene, in takrat je zasedel nemški prestol Habsburžan Maksimilijan I (1493-1519), ki ga imenujejo "zadnjega viteza".

Ta cesar si je zadal tri naloge: 1) izgnati Turke iz Evrope nazaj v Azijo, 2) vrniti cesarski oblasti v Nemčiji in Italiji nekdanjo veljavo, 3) pomnožiti svoji rodbini dedne dežele. Prvo se mu ni posrečilo, ker mu razni podložni vitezi niso hoteli pomagati; zahtevali so, naj se najprej napravi red v državi sami. Zato je cesar sklenil z vitezi leta 1496 v Wormsu tako zvani "Večni mir", ki je prepovedal vse medsebojne poboje. Ustanovil je najvišje sodišče, ki je moralo razsojati pravde med gospodo; določil je stroge kazni za razbojnike, ki so napadali in ropali potujoče trgovce. S to pogodbo se je utrdila cesarska oblast v državi. Teže je bilo urediti razmere v Italiji, karor je na pobudo milanskega grofa Sforze, imenovanega Moro, prišel leta 1494 francoski kralj Karel VIII. Preko milanske grofije je Karel vdrl v Toskano, kjer je vladal nezmožni Piero de Medici, sin Lovrenca Krasnega. Namesto da bi se kralju zoperstavil z vojsko, mu je šel naproti se poklonit in mu odstopil ne-

kaj gradov, da bi na ta način našel pri njem oporo proti republikanski stranki v Firencah samih. Ljudstvo ga je zaradi tega proglasilo za izdajalca in ga izgnalo iz mesta.

Karel VIII. je tedaj vkorakal v mesto in je zbranim prvakom mesta dal prebrati dekret, v katerem je zahteval veliko odškodnino za svoj prihod, z grožnjo, da bo v nasprotnem slučaju dal znamenje s trobento, da se začne ple- niti po mestu.

Eden izmed prvakov mesta, Pier Capponi, se je razkačil zaradi tolikih zahtev tujega kra- lja, iztrgal kraljevemu tajniku dekret iz rok, ga raztrgal in se obrnil do kralja: "Vi, go- spod, kar trobite, mi bomo pa zvonili!"

Na toliko odločnost je kralj popustil v svojih zahtevah, zapustil Firenze in nadalje- val svoj pohod v Južno Italijo, kjer je brez boja zavzel neapeljsko kraljestvo, ki mu je vladal Ferdinand Aragonski.

Ta prelahek pohod je streznil italijanske kneze in druge države, da so napravile zvezo, kateri je načeloval milanski Ludvik Moro. Zve- zo so tvorili Milan, Benetke, papež, španski kralj Ferdinand Katoliški in cesar Maksimili- jan. Ko je Karel to zaslutil, se je hitro od- pravil iz Italije, a zavezniška vojska ga je dohitela in ga napadla pri Fornovo na reki Ta- ro, da se je komaj rešil v Francijo. V Neaplju je spet stopil na prestol Ferdinand Aragonski.

3) V Franciji je nato zavladal Ludvik XII. iz rodovine Orléans. Ta si je lastil pravico do milanske vojvodine, zato jo je kar zasedel, in

poslal Ludvika Moro v izgnanstvo v Francijo, kjer je po 8 letih zapora umrl.

Ludvik XII. in španski kralj Ferdinand Katoliški sta se nato tajno pogodila (1503), da zavzameta Neapeljsko kraljestvo in si ga razdelita. Uspela sta v načrtu, a pri delitvi je prišlo do spora, v katerem so Španci zmagali in tako obdržali vse Neapeljsko kraljestvo dve stoletji (Disfida di Barletta).

Tudi Cerkev je v tej dobi, kakor v preteklosti, igrala veliko politično vlogo.

Cerkvena država je bila po avignonski sužnosti razkosana na razne majhne in šibke signorie (vojvodine).

5.) V ostalem pa so se že vse mestne državice strnile v močnejše vojvodine. Bilo je torej naravno, da se tudi Cerkvena država strne v vojvodino.

Papež Aleksander VI. Borgia se je v ta namen poslužil svojega sina Cezarja, ki mu je bilo ime Valentin. Ta se je poslužil vseh najpodlejših sredstev, da je pridobil vojvodine v Romagni in Markah. Tako je n.pr. povabil v Sinigalijo mnoge vojvode na svatbo, pa jih je dal zavratno pomoriti in se tako polastil njih ozemlja. Tako je dobil vsej Guarnin

8.) Ker je Benetška republika širila svoje posesti v Romagni, so se nemški cesar Maksimilijan, francoski kralj Ludvik XII. in pa španski kralj Ferdinand Katoliški zbrali v Cambrai (berri: kambrè) (1508) in sklenili zavezništvo za uničenje Benetk. Zvezi se je pridružil tudi

papež Julijan II.

9.) Machiavelli: je napisal knjigo "Istrati" je opisal vrbno, ki li robu zdo Italij. 20 to a mu je zdel primeren. Duce Valentin
86 -

6.) papež Julijan II., ki je nasledoval Aleksandru VI., ker so bile Benetke zavzele nekaj njegovih mest v Romagni in ker je hotel utrditi Cerkveno državo.

7.) Vojna je potekala v korist zaveznikov. Ko pa papež izvedel, da namerava francoski kralj po uničenju Benetk zavzeti tudi Cerkveno državo, se je pogodil z Benetkami in ustanovil drugo "sveto zvezo" proti Ludviku XII. (1512).

8.) vojaškem spopadu, ki je sledil, je bila Francija zmagovita proti "sveti zvezi", a s tolikimi izgubami, da je bil Ludvik XII. prisiljen se umakniti v Francijo.

9.) Ta doba je bila v cerkveni zgodovini najbolj žalostna, ker so se papeži in škofje borili ne za vero, ampak za svetne dobrine in se niso nič bolje obnašali kakor svetna gospoda.

1.) Tudi cesarju Maksimilijanu se ni posrečilo izvršiti postavljenega si načrta. Najlepše se mu je izpolnila tretja želja: z ženitvami članov svoje družine z raznimi vitezi in kralji je povečal domačo moč in s tem pridobil nove dežele.

Leta 1516 je v cesarstvu ustanovil pošto, ki je z Dunaja šla v glavno mesto Belgije. Za vrhovnega vodjo pošte je imenoval tirolskega grofa Franca Turn-Taxis, kateremu so v tej službi sledili njegovi dediči. Nekaj let pred smrtjo si je dal napraviti mrtvaško krsto, ki jo je vozil s seboj, kamor koli je potoval, da bi ga spominjala na zadnjo svetno uro. Umrl je leta 1519 in je pokopan blizu Dunaja.

CESAR KAREL V. IN FRANCOŠKE VOJNE

Po Maksimilijanovi smrti so knezi izvolili njegovega vnuka Karla V., kralja Španije, za rimsko-nemškega cesarja. Leta 1521 je ta sklical državni zbor v Wormsu, kjer je hotel poravnati cerkveni razdor, a Luter se mu je uprl. Ker se je mudil največ v Španiji, je že leta 1522 imenoval svojega mlajšega brata Ferdinanda za namestnika v Srednji Evropi.

Največji nasprotnik Karla V. je bil francoski kralj Franc I., ki mu je skušal na vse načine škodovati. Cesar Karel pa je trdil, da mu morajo Francozi vrniti milansko pokrajino in Burgundijo. Franc I., ki je nasledoval Ludviku XII., je namreč leta 1515 odtrgal milansko vojvodino Španiji.

Tako se je začela Prva francoska vojna, ki je trajala od leta 1521 do leta 1525. Karel V. se je povezal s papežem Leonom X. in z italijanskimi knezi; tudi angleški kralj Henrik VIII. mu je bil naklonjen. Francozi so morali že v prvem letu vojne izprazniti milansko vojvodino, ki jo je potem cesar podelil knezu Francu Sforci.

Franc I. je pozneje sicer spet zavzel Milan, a takrat se mu je izneveril vojvoda Karel Burbonski, ki je prestopil v cesarsko vojsko. Franc I. se je moral umikati in takrat je izgubil svojega najboljšega poveljnika Bajarda, "viteza brez strahu in madeža". Cesarska vojska je prišla že na francoska tla, a ker so Francozi pri umiku vse opustošili, se je mora-

la zopet umakniti v Italijo. Francozi so nato znova vdrlí v Italijo in prišlo je do velike bitke pri Paviji, kjer je francoska vojska doživela velik poraz in je bil sam kralj Franc I. ujet. Odpeljali so ga v Madrid, kjer je podpisal težko mirovno pogodbo: odrekel se je milanski pokrajini in Neaplju, obljubil Burgundijo in izročil cesarju svoja sinova kot poroka (1526). Ko se je pa vrnil domov v Pariz, je takoj izjavil, da ne priznava madridske pogodbe. Sklenil je s papežem tako zvano "Sveto zavezo", h kateri so pristopili Benečani, Anglija in milanski vojvoda Sforza.

3) Italija in vse do Rima in Neapelja *Karel V. zaradi nevarnosti*
 Nato se je pričela Druga francoska vojna *1527-1529*
 (1527 - 1529). Franc I. je takoj vdrl v Italijo in vojvoda Karel Burbonski se je umaknil iz Milana in napadel Rim, ker je bil papež Klement VII. povezan s Francijo. Njegova vojska je bila sestavljena iz raznih narodov, ki so bili vsi luteranci. Po Rimu so plenili in pustošili in sam papež je moral bežati. Ker se je pa bližala francoska vojska, so se cesarjevi vojščaki podali v Neapelj, kjer so se utrdili. Genovežani so jim pod vodstvom Andreja Dorie donašali živeža z ladjami po morju, da so mogli vzdržati napade Francozov. Ti so morali kmalu nato opustiti boj. *Karel V. pristopi k luterancem*

5) Cesarjeva teta Margareta in mati francoskega kralja Luiza Savojska sta leta 1529 sklenili v Cambrai mir ("mir dveh žensk"). Pogoji so bili sledeči: Franc I. se za vselej odreče Milanu in odkupi svoja dva sinova za dva milijona tolarjev; Karel V. pa si pridržuje vse

4) *Ker se je bližal Franc I. so se luteranci umaknili v južni Italiji kjer so dobili v pomoč neke genovežani pomagali.*

pravice v bodočnosti do francoske Burgundije. Leto kasneje (1530) je papež Klement VII. kronal Karla V. v Bologni za lombardskega kralja in rimskega cesarja. To je bilo zadnje kronanje nemških cesarjev od strani papeža.

6) V tistem času so se v Nemčiji zopet začeli verski prepiri, in cesar je moral napram protestantom nekoliko popustiti, ker so istočasno Turki z vzhoda napadali cesarstvo in prišli celo pred Dunaj (Sultan Sulejman).

7) *7) Istega leta so tudi Turki oblegali Dunaj.*

Leta 1535 se je Karel bojeval v Severni Afriki proti Karejdinu. To prilikom je takoj izrabil francoski kralj in napadel milansko vojvodino, da bi jo iztrgal cesarju.

8) Tako se je začela Tretja francoska vojna; a že leta 1538 sta Karel V. in Franc I. sklenila desetletno premirje. Karel je hotel namreč prej dokončati vojno v Afriki, a ni imel sreče. Jeseni 1541 je zbral vso svojo mornarico in odplul proti Afriki, a ob afriškem obrežju je nastal silen vihar in potopil večji del cesarjevega brodovja.

9) Ko je Franc I. slišal o cesarjevi nesreči v Afriki, je takoj prekršil pogojeno premirje in spet napadel milansko vojvodino. Istočasno je vzpodbujal turškega sultana, naj napade cesarstvo z vzhoda, kar se je tudi res zgodilo: turške čete so že prekoračile Savo. Obenem je ščuval še protestante v Nemčiji zoper cesarja.

Karlova vojska pa je zmagovala, vdrla je v Francijo in prišla pred Pariz. Leta 1544 je

bil sklenjen mir v mestu Crespy, po katerem se je Francija za vedno odpovedala milanski vojvodini.

Naslednje leto (1545) se je začel splošni cerkveni zbor v Tridentu. Od tega leta pa do leta 1552 so bili v cesarstvu razni boji med knezi in vojvodi različne vere. Sam cesar je moral bežati čez Alpe na Koroško. Svojemu bratu Ferdinandu je poveril pogajanja s protestanti in ta je sklenil z njimi leta 1552 pogodbo v mestu Passau, po kateri so protestantje dobili versko svobodo do prihodnjega državnega zbora.

Po dolgotrajnih pogajanjih se je Ferdinand končno pogodil s protestanti in sklenil z njimi leta 1555 v Augsburgu verski mir. Odslej so smeli protestantje svobodno opravljati službo božjo ter obdržati cerkvena posestva, toda knezi so imeli pravico določati vero svojih podložnikov po načelu "cuius regio eius religio", to je: podaniki so morali imeti isto vero kakor njih knezi. S cesarjevim pooblastilom je Ferdinand dodal še tako zvani cerkveni pridržek (reservatum ecclesiasticum), po katerem naj knezi, ki se poluteranijo, izgubijo oblast nad cerkvenimi posestvi.

Razni neuspehi in bolezen so napotili Karla V., da je že leta 1555 prepustil svojemu sinu Filipu Holandsko in leta 1556 še Španijo z vsemi pripadajočimi deželami. Nato se je odrekel tudi nemški kroni in se naselil v nekem samostanu v Španiji, kjer je umrl leta 1558. Sledil mu je brat Ferdinand I. (1556 - 1564).

Pod naslednjimi cesarji, t.j. Maksimilijanom II. (1564 - 1576), Rudolfom II. (1576 - 1612) in Matijo (1612 - 1619), se je cerkveni razdor vedno bolj ostril in začeli so se huđi boji, ki so pripravljali Tridesetletno vojno. V tem času sta živelata slavna zvezdoslovca Tycho de Brache in Kepler. Papež Gregor XIII. pa je leta 1582 uredil koledar tako, kakor je še danes.

FRANCIJA V 16. STOLETJU IN ZMAGA KATOLICIZMA

FRANCOSKA RENESANSA IN PROTESTANTSTVO V FRANCIJI

Italijanske vojne so seznanile Francoze z italijansko renesanso, da so začeli graditi prostorene in svetle dvorce, obdane s parki in vrtovi, in jih krasiti s kipi in slikami italijanskih slikarjev in umetnikov. Spoznavanje bogatega kulturnega življenja Italije je začelo vzpodbujati razvoj francoske kulture. Začel se je razvijati humanizem. Prvi med francoskimi humanisti je bil Rabelais (beri: rablé), ki je napisal satiričen roman "Gargantua in Pantagruel". 2 Protestantstvo je začelo prodirati v Francijo že v začetku 16. stoletja. Kralj Franc I. je videl v tem prodiranju spodkopavanje njegove oblasti in je zato začel preganjati protestante.

3) Za časa njegovega naslednika in sina Henrika II. so se ta preganjanja še poostrila. Ustanovilo se je "ognjeno sodišče", ki je vneto sežigalo heretike na grmadah. Kljub tem ukrepom se je število protestantov večalo in v polovici stoletja je bila Calvinova vera razširjena po vsej Franciji. Spočetka je imela uspeh pri ljudstvu srednjega sloja, pri roko-delcih in delavcih; pozneje se je začela širiti tudi med plemstvom, zlasti na jugu. Ker so kalvinci zahtevali zaplembo cerkvenih zemljišč, so številni mali in propadli plemiči prestopili h kalvinistom in z zavistjo gledali na bogastva katoliške Cerkve ter so bili za to, da si jih prilaste in razdele med seboj.

4) Protestant HUGONOTSKE VOJNE

V tem času so se kalvinci začeli imenovati Hugonoti. Katolikom je načeloval vojvoda Guise, voditelji Hugonotov pa so bili Burbonci, sorodniki rodbine Valoi (beri: valoà). (4) Po smrti Henrika II. je prišel na prestol njegov starejši sin, desetletni Karel IX. Vladarske posle je zanj vodila njegova mati, ki je bila zelo izobražena, a prekanjena in častilakomna: Katarina Medici. Namesto da bi skušala pomiriti verski stranki in ju združiti, je s svojo dvo- rezno politiko še bolj večala razdor v deželi.

Ko je vojvoda Guise leta 1562 v mestecu Vassy napadel Hugonote, ravno ko so se zbirali k bogoslužju, so izbruhnile krvave hugonotske vojne, ki so s presledki trajale 36 let in so

Francijo skoraj upropastile. Grozote teh verskih bojev nam najbolj jasno predočuje šentjernejska noč ali pariško krvavo ženitovanje.

5. Katarina Medici je navidezno delala za spravo obeh strank. Pod njenim vplivom je Karel IX., ki je med tem sam zakraljeval, dovolil sestri Marjeti Valoi, da se poroči z burbonskim princem Henrikom Navarskim. Na ženitovanje je prišlo mnogo hugonotov v Pariz. Tedaj je Katarina pregovorila kralja, da je ukazal pomoriti hugonote v Parizu in po deželi. To kruto povelje se je izvršilo v šentjernejski noči, od 23. na 24. avgust 1572: okrog 30.000 hugonotov je bilo tedaj pobitih v Parizu in v ostali Franciji. Nato so se pričeli še grozovitejši boji, ker hugonoti niso hoteli kloniti pred nasiljem.

ki je bil hugonot burbonski kralj.

Karel IX umre
6. Karlu IX. je nasledil na prestolu mlajši brat Henrik III., s katerim je leta 1589 izumrla rodovina Valois. Nasledovati bi mu moral njegov najbližji sorodnik Henrik Burbon-Navarski, toda katoličani niso dopustili, da pride na prestol hugonot; zaradi tega se je ponovno vnel boj. Henrik je končno prestopil h katoliški veri in nato so ga katoličani sprejeli za kralja. Henrik tudi kot katolik ni pozabil svojih nekdanjih verskih somišljenikov. Leta 1598 je izdal nantski edikt, s katerim je protestantom podelil versko svobodo in dostop do vseh državnih služb. Po končani državljanski vojni je Henrik napravil veliko dobrega za Francijo. Umrl je leta 1610, ker ga je zadelo bodalo nekega verskega fanatika.

*Mc Calena
tudi kralj
nekega verskega fanatika*

Z M A G A P R O T E S T A N T I Z M A V A N G L I J I

Za časa vlade nemškega cesarja Karla V. je na Angleškem vladal kralj Henrik VIII. Pripravil je tla za reformacijo s tem, da se je ločil od katoliške Cerkve, ker papež ni hotel razveljaviti njegovega zakona. Vendar se ni priključil Lutrovi veri, ampak je obdržal večino katoliških dogem in obredov. Zavrgel je papeževo oblast in se sam proglasil za glavarja angleške cerkve. Njegov sin in naslednik Edvard VI. je vpeljal docela protestantizem, a njegova sestra in naslednica, ki je poročila španskega kralja Filipa II., je uvedla protireformacijo in zelo kruto preganjala protestante.

Sledila ji je njena polsestra Elizabeta in Anglija je postala spet protestantska. Podložniki so morali priznati tako zvani "kraljevi supremat", to pomeni: kdor je državni poglavar, je tudi cerkveni glavar. Splošno so Angleži sprejeli večino Kalvinovih nauk, toda obdržali so škofo. Tudi cerkveni obredi spominjajo v marsičem na katoliške. To cerkev imenujemo anglikansko ali episkopalno cerkev.

Elizabeta si je nakopala sovraštvo angleških katoličanov, ki so želeli na prestolu katoliško škotsko kraljico Marijo Stuart. Marija Stuart je prišla kot mlada deklica na francoski dvor, kjer se je omožila s kraljem Francem II., ki je pa kmalu umrl, nakar se je ona vrnila na Škotsko. Tu je vladala še precej časa

v zadovoljstvo prebivalstva, a po neki zaroti plemstva proti njej je zbežala in se zatekla k angleški kraljici Elizabeti. Ta pa jo je dala zapreti. Žalostna usoda te nesrečne kraljice je zbudila globoko sočutje v vseh katoliških državah. Ker je pa Elizabeta odkrila zaroto proti sebi, je postavila Marijo pred sodišče, ki jo je obsodilo na smrt, češ da je vedela za zaroto. Po 18-letnem ujetništvu so jo leta 1587 obglavili v nekem gradu blizu Londona. Na morilni oder je stopila s plemenito stanovitnostjo in vdanostjo.

Kot maščevalec nesrečne kraljice, ki jo je vsa zapadna Evropa smatrala za mučenico, je nastopil papež Sikst V., ki je Elizabeto izobčil in podelil Anglijo kot papežev fevd Filipu II. Ta je oborožil veliko brodovje, tako zvano "veliko armado", in jo poslal proti Angležem v Rokavski zaliv. Tu pa so neštevilne, majhne in lahko se gibajoče angleške ladje premagale velike in neokretne španske ladje. Ostalo brodovje Špancev pa je uničil silen vihar. Ta občutni poraz je strl cvetočo špansko pomorsko moč. Filipu II. se je sicer še posrečilo zasedi Portugalsko (1580), leta 1640 pa so se Portugalci zopet osvobodili in posadili na prestol rodovino Braganza.

Za časa vladanja Špancev je Nizozemska od vzela Portugalcem kolonije v južni Afriki ter najbogatejše naselbine v Vzhodni Indiji.

Filip II. je umrl leta 1598 v velikih bolečinah in žalosti, ker se je zavedal, koliko je njegova vlada škodovala državi in narodu.

V Angliji je bila Elizabeta ustanoviteljica angleške pomorske moči. Podpirala je pomorščake, ki so odkrivali nove dežele. Tedaj je živel slaven angleški pesnik William Shakespeare (beri: uiljem šekspir), ki ga prištevamo k največjim dramatskim pesnikom vseh časov.

T R I D E S E T L E T N A V O J N A

RÄZDROBLJENOST IN PROPADANJE NEMČIJE

Nemški cesar je leta 1555 sklenil s knezi mir v Augsburgu, toda borba med njimi in cesarjem se je kljub temu nadaljevala. Knezi so si prizadevali, da bi postali popolnoma neodvisni vladarji. Cesar, ki je bil močnejši od vsakega izmed vitezov posamič, jih je skušal spraviti pod svojo oblast. Knezi pa so sklenili zveze med seboj in mu nudili odpor. Nemčija je še nadalje ostala razdrobljena.

V 16. stol. se je v Nemčiji začelo gospodarsko propadanje. Neposredno po velikih odkritjih so se začele glavne trgovinske poti seliti na Atlantski ocean. Trgovci in podjetniki zapadnih držav so povsem izrinili obubožane nemške trgovce. Na severu Nemčije je istočasno propadla "Velika Hansa". Anglija in Holandska sta utesnjevali hanzeatsko trgovino. Leta 1669 se je zadnjič sešel kongres hanzeatskih mest - in velika trgovinska država srednjega veka je

prenehala obstojati. Propadanje trgovine je slabilo zveze med posameznimi deli Nemčije. In vsaka kneževina je živela svoje ločeno življenje in ni čutila potrebe po drugih.

KATOLIŠKE IN PROTESTANTSKE KNEŽEVINE

Cesarji so razumeli, da je protestantstvo jačilo kneze, ker jih je obogatilo z zaseženi-mi cerkvenimi premoženji in jim dalo oblast nad Cerkvijo. Zaradi tega so cesarji videli svojo oporo v katolištvu. Pregarjali so protestantstvo in husitsko herezijo in na vse načine širili katoličanstvo. V začetku 17. stol. so se nemški knezi dokončno razdelili na dva tabora. Protestantski knezi so ustanovili "unijo", katoliški pa so se zbrali v "ligo".

Leta 1618 se je začela medsebojna vojna, ki je trajala do leta 1648 in dobila v zgodovini naziv "Tridesetletna vojna". Vojevala se je med protestantskimi knezi z ene ter cesarjem in ligo z druge strani. Sčasoma se je v borbo zapletla večina evropskih držav tako, da se je pretvorila v nekako veliko evropsko vojno. Spočetka se je v medsebojno vojno nemških vladarjev vmešavala Danska, potem Francija in Švedska ter vse skupaj pustošile Nemčijo.

ZAČETEK IN POTEK TRIDESETLETNE VOJNE

Češko obdobje.

Začetek vojne so povzročili nemiri na Češkem. Plemiči husitske vere so se dvignili

proti cesarju in vrgli skozi okna praške vladne palače nekaj članov vlade. Med Čehi in cesarjem se je začela vojna. Toda češki kmetje, ki so trpeli pod plemiči, niso hoteli podpreti plemičev. Cesar Ferdinand II. je poslal proti Čehom generala Tillyja z veliko vojsko, ki je leta 1620 popolnoma porazila češko vojsko pri Beli gori. S Čehi so grozovito obračunali, češke plemiče izgnali in njihovo zemljo razdelili med nove nemške gospodarje.

Dansko obdobje.

Cesarjeva zmaga je vznemirila Anglijo, Holandsko in Francijo. V strahu pred ojačenjem cesarjeve oblasti in zedinjenjem Nemčije pod njim so sklenile sporazum z danskim kraljem Kristjanom IV., ki je hotel svoje posesti razširiti na račun nekaterih baltskih pokrajin Nemčije.

Kristjan je zbral veliko vojsko in je leta 1625 napadel nemško cesarstvo. Cesarjev položaj se je zelo poslabšal. V tem težkem trenutku je bogati plemič Wallenstein svetoval cesarju, naj se organizira velika vojska z najemniškimi vojaki. Cesar je z veseljem sprejel ta predlog in imenoval Wallensteina za vrhovnega poveljnika bodoče vojske.

Najemniških vojakov ni primanjkovalo: kmetje, ki so izgubili zemljo, in pa brezposelni delavci in rokodelci so se takoj odzvali. Med vojno so se jim pridruževali prebivalci razdeljenih mest in vasi, ker jim ni preostajalo kot

ropanje.

Wallenstein in Tilly sta porazila severno-nemške protestantske kneze in Dance, tako da je bil danski kralj primoran zaprositi leta 1629 za mir. Obvezal se je, da se v bodoče ne bo več vmešaval v zadeve Nemčije.

Istega leta je cesar izdal "upostavitveni proglas" (restitucijski edikt), po katerem so se morale protestantskim knezom odvzeti vse cerkvene posesti, katere so prejeli po letu 1552 na podlagi pasavske pogodbe. Severno-nemški knezi, ki so bili s tem najbolj prizadeti, so zgrabili za orožje.

Največjo pomoč protestantskim knezom je izkazal francoski minister in kardinal Richelieu (beri: rišeljè), ker je bila močna Nemčija nevarna za Francijo. Tako je katoliška Francija pomagala protestantom v borbi proti katoliškemu cesarstvu.

Istočasno pa so katoliški knezi zahtevali na državnem zboru v Regensburgu od cesarja, da odslovi Wallensteina, ker je njegova vojska povzročila prevelika nasilstva med vojno. Cesar se je vdal in odslovil Wallensteina. Tilly je ostal edini vrhovni poveljnik. Francija pa je med tem pritegnila v borbo proti cesarju drugo veliko silo: Švedsko.

Švedska in baltsko vprašanje.

V 17. stol. začena Švedska igrati veliko vlogo v severni Evropi. V tem času je Švedska postala strnjena in čvrsta država, plemiška mo-

narhija. Akoravno je Švedska imela železo in se je industrija za predelovanje železa zelo dvignila, je Švedska vendarle ostala revna dežela. Njena mrzla narava in skopa zemlja sta prinašali le majhne dohodke. Na Baltiku se je razvila trgovina z žitom, ki se je prevažalo iz Poljske v Anglijo. Švedi so zavzeli Estonijo in iztrgali Rusiji Ladoško pokrajino. Finsko so Švedi osvojili že v 12. stol. Tako so bile v njihovih rokah skoraj vse baltske dežele. Sedaj pa so hoteli dobiti še južno obrežje Baltika, pridobiti vse morje in pobirati v svoj prid trgovinske carine. Wallensteinova osvojitvev baltske obale je prekrižala vse te načrte Švedske.

Švedsko obdobje Tridesetletne vojne.

Mladi Švedski kralj in nadarjeni vojskovodja Gustav Adolf se je poleti 1630 (malo časa potem, ko je cesar odpustil Wallensteina) izkrcał na Pomorjanskem z dobro oboroženo vojsko. Švedska armada je bila disciplinirana in je niso tvorili najemniki, temveč kmetje, ki so bili poklicani v vojsko na podlagi vojaške obveznosti.

Gustav Adolf je spopolnil taktiko pehotnega boja; njegovi vojaki so sprožili tri strele v času, ko je nasprotnik izstrelil samo enkrat. Uporabljal je veščje svojo lahko artiljerijo. Njegova glavna bojna moč pa so bili siloviti naskoki njegove konjenice.

V bitki pri Lipskem so Švedi leta 1631 popolnoma premagali Tillyjevo armado. Naslednje

leto je Gustav Adolf zopet zmagal na reki Lech, kjer je bil Tilly smrtno ranjen in je nato umrl.

Švedi so nato krenili na Bavarsko, zavzeli Monakovo in ogrožali prestolico cesarstva: Dunaj. V tej skrajni nevarnosti se je cesar obrnil do Wallensteina za pomoč in Wallenstein je nalogo sprejel, nabral novo vojsko ter prevzel vrhovno poveljstvo. Že leta 1632 se je spoprijel s Švedi v bitki pri Lützenu, kjer je Gustav Adolf padel.

Ker se je čutil na vrhuncu slave, se je Wallenstein lotil uresničevanja svojih častihlepnihih načrtov: češka krona. Začel je tajna pogajanja s Švedi, ker je računal na njih podporo. Njegovi generali in častniki, ki so živeli od vojne, pa niso nikakor želeli, da bi se vojna končala. Sklenili so zato zaroto in so Wallensteina leta 1634 umorili. Vojaško poveljstvo je nato prevzel najstarejši cesarjev sin Ferdinand. Ker je ta še zmagoval nad Švedi, so se protestantski knezi vdali in sklenili leta 1635 praški mir. S tem mirom se je izvedba restitucijskega edikta odgodila za štiri-deset let.

Razdejanje Nemčije in švedsko-francosko pustošenje.

Skoraj bi se bila Nemčija pomirila, a zdaj je Francija začela očitno vojno s cesarstvom.

V tem času je v Franciji vladal Ludvik XIII., ki je prepustil državno krmilo kardinalu Riche-

lieuju. Vojna se je nadaljevala še za 13 let. Jugozapadno Nemčijo so plenili Francozi, a od severa so pritiskali Švedi in silili na jug, ker so hoteli preko Češke priti na Dunaj. Leta 1637 je umrl cesar Ferdinand II. Sledil mu je na prestolu sin Ferdinand III. (1637 - 1657), ki se je na vso moč trudil, da bi dosegel zaželeni mir.

Leta 1648, baš ko so Švedi zasedli Prago, je prišla novica, da se je sklenil mir.

Tako se je Tridesetletna vojna končala tam, kjer se je bila pričela.

KONEC VOJNE. WESTFALSKI MIR 1648.

Mir, ki je bil sklenjen leta 1648, ima te le pogoje:

Cerkvene določbe: Za posest cerkvenega premoženja in versko izpovedanje so določili leto 1624 kot normalno leto, to se pravi, da smejo protestantje obdržati cerkvena posestva, ki so jih posedovali do tega leta, in pripadati onemu veroizpovedanju, ki so ga priznavali do tedaj. Za Avstrijo ta določba ni veljala. Tu je smel cesar še nadalje širiti protireformacijo.

Teritorialne določbe: Francija je prejela Alzacijo, Švedi pa Prednje Pomorjansko in ustje rek Odre, Labe in Vezere.

Državnopravne določbe: Švica in Holandska sta postali neodvisni državi. Nemški knezi so bili samostojni vladarji v svojih državah ter

so smeli sklepati zveze med seboj in z zunanji-
ni državami, da le niso bile naperjene proti
cesarju. Nemčija je razpadla na stotine malih
držav. Ta določba je pomenila popolno zmago
knezov nad cesarjem.

POSLEDICE VOJNE

Strašne so bile rane, ki jih je ta vojna
zadala človeštvu. Na stotine mest in vasi je
bilo razrušenih, rodovitne njive so bile zane-
marjene, ker ni bilo delavnih moči. Nemško ce-
sarstvo je v vojni izgubilo nad polovico, pre-
bivalstva. Tudi moralno je ljudstvo propadalo,
se navzelo divjega duha in ni poznalo nobenih
zakonov.

•••••

Konec

14. VI. 1962

V S E B I N A

str.

Pripomba

S R E D N J I V E K

Uvod	1
Preseljevanje narodov. Vpadi barbarov na rimsko ozemlje in nove državne tvorbe	2
Slovani	8
Prve slovanske državne tvorbe	9
Bizantinska nadoblast (553 - 568)	13
Langobardska nadoblast (568 - 774)	15
Franki in propad langobardske nadoblasti	19
Sveto rimsko cesarstvo	22
Arabci in islam	25
Slovanske države v Podonavju	29
Sveta brata Ciril in Metod	30
Fevdništvo	32
Viteštvo in srednjeveški gradovi	33
Italasko kraljestvo (888 - 961) in Nemško sveto rimsko cesarstvo	35
Investiturni boji (1039 - 1122).	37
Normani v Južni Italiji in Siciliji (1006)	41
Križarske vojne (1095 - 1270)	42
Pomorske republike	46
Razvoj mestnih držav (I Comuni) in spo- ri s cesarstvom (1024 - 1313)	49
Papež Inocenc III. Meništvo in herezija	53
Zadnji Štavfovcji in konec cesarstva	55
Comuni in Signorie	57
Signoria v Firencah	60
Signorie v Veroni in Milanu	62
Cerkvena država v 14. in 15. stoletju	64

Z G O D N J I N O V I V E K
(1492 - 1648)

Uvod	68
Iznajdbe	69
Odkritja	70
Odkritje pomorske poti v Vzhodno Indijo in ustanovitve kolonialne države - Odkritja in osvojitve Špancev - Prvo potovanje okrog sveta (1519 - 1522) - Pizarro in Almagro osvojita Peru in Čile - Odkritja Holandcev, Angležev, Francozov in Rusov - Posledice odkritij	
✓ Cerkveni razdor (Reformacija)	75
✓ Protireformacija	77
✓ Humanizem	78
✓ Renesansa	80
✓ Mogočne monarhije v Evropi ob začetku novega veka	82
✓ Cesar Karel V. in Francoske vojne	87
✓ Francija v 16. stol. in zmaga katolicizma	91
✓ Francoska renesansa in protestantstvo v Franciji - Hugonotske vojne	
✓ Zmaga protestantizma v Angliji	94
✓ Tridesetletna vojna	96
✓ Razdrobljenost in propadanje Nemčije - Katoliške in protestantske kneževine - Začetek in potek Tridesetletne vojne - Konec vojne. ✓ Westfalski mir 1648.	

18.10.1957